

QUINTUS

HORATIUS

FLACCUS

DE ARTE POETICA
O UMĚNÍ BÁSNICKÉM

EPISTOLA AD PISONES
vulgo Liber DE ARTE POETICA dicitur

ACADEMIA

- Humano capiti cervicem pictor equinam
 Lungere si velit, et varias inducere plumas
 Undique collatis membris, ut turpiter atrum
 Desinat in piscem mulier formosa superne;
 5 Spectatum admitti risum teneatis, amici?
 Credite, Pisones¹, isti tabulae fore librum
 Persimilem, cuius, velut aegri somnia, vanae
 Finguntur species, ut nec pes nec caput uni
 Reddatur formae. ¶ Pictoribus atque poetis
 10 Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.
 Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim,
 Sed non ut placidis coeant immitta, non ut
 Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.
 Incepit gravibus plerumque et magna professus
 15 Purpureus, late qui splendeat, unus et alter
 Assuitur pannus², cum lucus et ara Dianae
 Et properantis aquae per amoenos ambitus agros,
 Aut flumen Rhenum, aut pluvius describitur arcus,
 Sed nunc non erat his locus. Et fortasse cupressum
 20 Scis simulare: quid hoc, si fractis enatat exspes

1 Nejektivějšími kandidáty jsou L. Calpurnius Piso Caesonius, konzul na rok 58, který vskuktu měl dva syny, z nichž jeden, Lucius Calpurnius Piso pontifex, byl rovněž politikem (konzul na rok 15) a snad i amatérským básníkem. O mladším ze synů není nic známo.
 2 *Purpureus pannus* – příslivěčný purpurový cár či hadr, obraz užívány pro prvky vložené na nevhodné místo, metaforicky kovi v oblastech šíří a klaní, z nichž často čerpá antická rétorika a literární teorie.

- Zkuste si, přátelé, představit akt s šijí koně a na ml –
 dle gusta mistrova – hle, hlavu člověčí! Nebo údu
 neladnou směs v šatu z pestřého peří... Či poprsí krásky,
 jejíž trup (jak obhluďné!) dole přechází v rybu.
 5 Nebyl by bez nadsázky k popukání ten pohled?
 Jak rodný bratr takové malby (a na to, mí drázi
 Pisoni, vezměte jed) bude text plný podivných figur,
 podobný snu, jenž se blouznícím zdá a postrádá hlavu
 i patu. – *Jenomže maliřský stav a stejně tak básník*
 10 *se vždycky těšili z práva a možnosti experimentu!*
 Vím: vždyť jsme tolerantní a od druhých čekáme to též.
 Krotká zvěř se však nemůže pást spolu s dravci a není
 přípustný ptákovláz či křížencec beránka s tygrem!
 15 Velebný tón prvních vět často slibuje závažné opus –
 načez se líčí háj, chrámek Diany, bystrina loukou
 kličkující či zas líný Rýn, duha v závoji deště...
 Pentlením purpurovým se ta dílka porůznu zdobí
 s cílem umocnit lesk – leč výsledný dojem? Jak nevhod
 20 sem zabloudl nach! Anebo: co ten cypřiš, jenž vzlíná
 z vln, v nichž na přání tone ztroskotanec (už ti řádně

1.1. POEMA (1–118).
 Vv. 1–37: Vříklad jednoduchosti a jednoty (*simplex et unum*) dominuje první části básně, věnované hledání vhodnosti, přiměřenosti užijých prostečeků (*decorum*). Zākíná groteskně právé příklady, které svědčí o pravém opaku, o neschopnosti vhodně skloubit jednotlivosti v celek. Teprve potom (38–44) se autor dostane k první pozitivní poučce: látku je třeba vybrat úměrně silám a zpracovat ji ekonomicky.

- Navibus, aere dato qui pingitur?^{III} Amphora coepit
 Institui: corrente rota cur urceus exit?²
 Denique sit quidvis simplex duntaxat et unum.
 Maxima pars vatum, pater et iuvenes patre digni,
 Decipimur specie recti. Brevis esse laboro,
 Obscurus fio;^{IV} sectantem levia nervi
 Deficiunt animique; professus grandia turget;
 Serpit humi tutus nimium timidusque procellae;
 Qui variare cupit rem prodigialiter unam,
 Delphinum silvis appingit, fluctibus aprum:
 In vitium ducit culpae fuga, si caret arte.
 Aemilium circa ludum faber imus^V et ungues
 Exprimet et molles imitabitur aere capillos,
 Infelix operis summa, quia ponere totum
 Nesciet: hunc ego me, si quid componere curem,
 Non magis esse velim, quam naso vivere pravo,
 Spectandum nigris oculis nigroque capillo.
 Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam
 Viribus, et versate diu, quid ferre recusent,
 Quid valeant humeri. Cui lecta potenter erit res,

III Žebrající rosočníci nosívali na krku obrázek ztroskotání lodi malovaný na dřevě, aby pro-
 bouzeli soucit – srv. Iuvenalis 14, 301. Do takového obrázku se ovšem malba cypřiše, na
 které se malíř specializoval, nehodila.
 IV *Brevis esse laboro, obscurus fio* – usiluji o stručnost a stávám se nerozumitelným (srv.
 Vančurova Antonina Důru z *Rozmanitého léta*, který „na své cestě za výrazem“ došel podle
 kanonikových slov „až k stupni nerozumitelnosti téměř zajímavé“).
 V Aemilius Lepidus byl prý skutečně majitelem gladiátorské školy nedaleko fora: ke zdem
 školy přiléhaly taberny a krámský řemeslníků.

- zaplatil!)? Jen proto, že cypřiš umíš jak žít vy?
 Měl to být džbán... tak proč z točny kruhu ti vyvstává hrnec?
 Nakonec at: jen když dílo má tvar a ten ladí s látkou!
 Pisone milý, i vy, hoši dorostlí otcí, snad víte,
 jak často my pěvci se necháme zmásť zdáním nejlepší formy...
 Tak stručnost je cílem mým – a stávám se nejasným. Štáva
 a švih chybí autorům jalovostí. Sloh veleďel kypí
 bombastem. V prachu cest se pinoží ten, kdo se děsí
 smřšti. Kdo fádni námět chce ozvláštnit za každou cenu,
 ten delřinem zohyzdí les a mořskou hlubinu kancem.
 Chybí-li um, pak prchaje blátu, do louže šlápněš...
 – Tam, kde je gladiátorská škola Aemiliova,
 má dlhu řemeslník třetího řádu: i nehtík,
 lokýnku dokáže odlít v bronz... ale celek je k pláči.
 Proč? Chybí kompozice. (Jak nerad bych tvář v tvář tvorbě
 byl v jeho kůži! Vždyť oč je to lepší než havraní vlas, čern
 očí vystavovat, a s křivým nosem tu strašit?)
 V souladu s vlastním talentem si vyberte látku,
 vy, kteří hodláte psát, a dlouho važe, zda břímě
 snese váš hřbet, nebo seřese. Tomu, kdo skromně si zvolí,

- Nec facundia deseret hunc nec lucidus ordo.
 Ordinis haec virtus erit et venus, aut ego fallor,
 Ut iam nunc dicat iam nunc debentia dici,
 Pleraque differat et praesens in tempus omittat;
 Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.
 In verbis etiam tenuis cautusque serendis,
 Dixerus egregie, notum si callida verbum
 Reddiderit iunctura novum. Si forte necesse est,
 Indiciis monstrare recentibus abdita rerum:
 Fingere cinctutis non exaudita Cethegis;^{VI}
 50 Coninget dabiturque licentia sumta pudenter,
 Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
 Graeco fonte cadent, parce detorta. Quid autem
 Caecilio Plautoque dabit Romanus, ademptum
 Virgilio Varioque? Ego cur, acquirere pauca
 55 Si possum, invideor, cum lingua Catonis et Enni
 Sermonem patrum ditaverit et nova rerum
 Nomina protulerit? Licuit semperque licet
 Signatum praesente nota producere nomen.
 60 Ut silvae foliis promos mutantur in annos,

^{VI} M. Cornelius Cethegus, konzul za druhé punské války, patricijský politik, je tu personifi-
 kací starých Římanů, kteří ještě nosili starodávny *cinctus*, široký pás nahnazující pod togou
 tuniku tak, že ramena zůstávala nahá. Adjektivum *cinctus* nalézáme v klasické latině pouze
 zde a u Ovidia (*Kalendář* V, 101).

- se bohatství vět bude hravě roubit v přehlednou stavbu.
 Té stavby účinný půvab se řídí (leda se mylím)
 heslem: Dej právě teď prostor tomu, co zazní má nyní!
 Vše ostatní, pěvče, smet a odlož na vhodnou chvíli.
 45 Tuto pasáž sem dej, tu vyhod: máš v rukou své dílo!
 Již ve volbě výraziva je na místě citlivý výběr.²
 Tak vzniká-li chytrým spojením omšlejších slov nový význam,
 zrodil se čin hodný gramatika! A kdyby snad bylo
 zapotřebí dát jméno věcem až doposud skrytým,
 50 proč nesáhnout k tvorbě slov (což v rozumné míře je možné),
 jimž předkové tradice dbalí by sotva porozuměli?
 Stejně tak ujmou se hned slova nová či z řeckého zdroje
 a lehce jen přiohnutá. – Což nechce u Vergília
 s Variem dnešní Říman, co u Plauta, u Caecilia
 55 chválí? A přece: jsem Kárán i za to málo, jimž jazyk
 se snažím rozšířit... Vždyť dávno už Ennius, Cato
 a jejich mluva to byli, kdo náš mateřský slovník
 tak obohatili zástupem nových slov. Přece každý
 věk razí – zákaz nezákaz – mince, jež nesou punc doby.
 60 Stejně jak barevný šat rok za rokem střídají lesy,

² Vv. 46–72. Pojednání o výběru slovní zásoby se soustřeďuje k užiti archaismů a neologismů.
 Horatovi přítel Vergilius a Varius tu zastupují soudobou literaturu (o mladších konkuren-
 cích nezmíná Horatius nikde ani slovo). Otce zakladatele, kteří se pokřáli s nedostatečnou
 rozvinutostí latinského jazyka, představují Quintus Ennius a Marcus Porcius Cato Censorius.
 Třís Maecius Plautus a Caecilius Statius nejsou sice o nic mladší, ale poskytnou příklad svo-
 bodného nakládání se slovní zásobou. Horatův vztah k Plautovi není přitom příliš přátelský
 (viz dále v. 272 nn. a Ep II, 1, 58, 170–174).
 Sám Horatius demonstruje regulérní možnost užiti archaismů (viz v. 75 *quernomta*, v. 94 *deli-
 tiqar*, v. 283 *ohitauri*), neváhá užívati *sesquipedalia verba* (v. 97).

- Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.
Debemur morti nos nostraque^{vii}. Sive receptus
Terra Neptunus classes Aquilonibus arcet,
Regis opus, sterilisque diu palus aptaque remis
Vicinas urbes alit et grave senit aratum,
Seu cursum mutavit iniquum frugibus annis,
Doctus iter melius;^{viii} mortalia facta peribunt;^{ix}
Nedum sermonum stet honos et grata vivax.
Multa renascentur quae iam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.
Res gestae regumque ducumque et tristia bella
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.^x
Versibus impariter iunctis^{xi} querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos;
Quis tamen exiguos elegos emisit auctor,
Grammatici certant et adhuc sub iudice lis est.^{xii}
Archilochum proprio rabies armavit iambo;^{xiii}
Hunc socii cepere pedem grandesque cothurni,^{xiv}

vii *Debemur morti nos nostraque* – smrt čeká nás i všechno, co je naše.

viii Velikolepé zásahy do přírody, plánované už Caesarem, ale realizované až za Augusta, např. vytvoření umělého přístavu (*Portus Julius*) spojením lukrinské laguny s Avernským jezerem, vysušení pomptinského močálu a korekce toku řeky Tibernu, byly přednětem obdivu Horatiovy generace (srv. Vergilovy *Zpěvy rolnické* II, 161–164).

ix *Mortalia facta peribunt* – činy smrtelníků pomínou.

x Eposy připisované Homérovi jsou psány hexametrem, sestislopným metrem, tvořeným spondejem nebo daktylem (přičemž pátou stopu zpravídla obsazuje daktyl).

xi *Versibus impariter iunctis* – elegického disticha tvořeného dvěma nesejtně dlouhými verši, hexametrem a pentametrem, se užívá především pro elegii a epigram.

xii *Adhuc sub iudice lis est* – rozepře je dosud u soudece, věc ještě není vyřešena.

xiii Výklad o jambu viz vv. 251–254.

xiv *Socci* (nízké sandály používané v komedii) a *cothurni* (obuv používaná v tragédii) zastupují dva nejdůležitější druhy dramatu. Kohouty nabýly v římské době speciálního významu, protože se proměňily z obyčejných řeckých lehkých opánků v boty s vysokou podešví, které měly dodát herci potřebnou výšku. Anachronické přenášení římských zvyklostí na scénickou praxi řeckého divadla klasické doby má patrně svůj kořen právě tady a hlavně ve v. 280.

- jak první snaží se list, tak hynou i uvadlá slova
a čerstvě vyjlhlé pokolení se čile má k světu.
I nás ovšem zánik čeká, i výtvořny naše: ač Neptun
už v Ostii neútočí, sám pevninou před víchry sevěten
(jak triumfální to čin!), dřív mrtvý pomptinský močál
ač dnes, brázděn rádlém, je sypkou kraje a splavné má cesty,
ač Tiber odklonil tok, kdysi zkázu nesoucí polím,
a lepší cestu teď zná – čas odvěje každý čin lidský...
Což teprv lidská řeč? Ta je navždy důstojně sošná?
Leckteré z oněch slov, jež upadla v zapomnění, zas
ožije, jiné, dnes módní, padne – jak zvyku se zlíbí,
té nejvyšší autoritě, jež pravidly jazyka vládne.
Jak vypadá verš přímo sivořený k líčení královských činů,³
gest vůdců a válečných hrůz, nám jasně předvedl Homér.
V dvojici veršů nesejných stop byl zpočátku vzlykot
zakódován, až pak slova díky za splnění přání.
Podnes však vědci se přou (a kauza se vleče), kdo těsná
disticha elegická dal světu čist jak první.
Z hněvu si Archilochos zbraň na míru vykoval – jamby:
A ihned ovládl jamb jak vážnou, tak komickou scénou.

³ Vv. 73–98: Pojednání o verši a jeho vztahu k jednotlivým žánrům obrází antickou praxi, která připisovala každému žánru ustálené metrum. Výklad je organizován chronologicky podle rozvoje literatury: epiku následuje lyrika (podle alexandrijských teorií rozdělená do čtyř velkých skupin – na kultovní básně, epinky, erotika a skolia), poté drama, kde je poukázáno na nainosti užít jambický verš adekvátně stylu (v této pasáži je zase Horatius blízký Aristotelovým teoriím – viz Aristotelova *Retorika* III, 7, které následuje i Cicero ve spisu *O nejlepšíším druhu řečníka*). Příklady jsou však nejlpeře překvapivě brány z řecké literatury – epiku zastupuje Homér, lyriku Archilochos. Teprve v oblasti dramatu už autor čerpá ze společného kulturního dědictví – Thyestes, Péleus a Tálelos byli hrdiny řeckých i římských tragédií, Chremés, komický stařec, vystupoval stejně v komediích Aristofanových, Anifanových, Menandrových i Terentiových.

- Alterinis aptum sermonibus et populares
 Vincentem strepitus et natum rebus agendis.
 Musa dedit fidibus divvos puerosque deorum, ^{xv}
 Et pugilem victorem et equum certamine primum, ^{xvi}
 Et iuvennum curas ^{xvii} et libera vina ^{xviii} referre.
 85 Descriptas servare vices operumque colores
 Cur ego, si nequeo ignoroque, poeta salutor?
 Cur nescire pudens prave quam discere malo?
 90 Versibus exponi tragicis res comica non vult;
 Indignatur item privati ac prope socio
 Dignis carminibus narrari ^{xix} coena Thyestae.
 Singula quaeque locum teneant sortita decenter.
 Interdum tamen et vocem comedia tollit,
 Iratusque Chremes tumido delitigat ore;
 95 Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri
 Telephus et Peleus, cum pauper et exsul uterque
 Prolicet ampullas et sesquipedaliam verba,
 Si curat cor spectantis teitigisse querela.
 Non satis est pulchra esse poemata: dulcia sunt
 100 Et, quocumque volent, animum auditoris agunto.

xv *Divos puerosque deorum* – bohové a děti bohů, tj. héroové, jsou opěváváni v hymnech.
 xvi *Pugilem victorem et equum certamine* – epinky, speciální druhy ódy, byly věnovány vítězům ve sportovních hrách.
 xvii *Iuvennum curas* – erotika, milostné písně.
 xviii *Libera vina* – skolia (nebo též paromia), pijácké písně.
 xix *Narrari* – srv. vv. 185–188; takové scény mají být vypravovány (např. poslem), ne však předváděny.

- nebot on dává dramatu spád, jsa jakoby stvořen
 pro dialog, a nadto přehluší šum mimo scénu.
 Při lyře Euterpe zas opěvá nebeské otce
 a syry či vavříny získané v ringu a vítězné oře,
 85 lehký krok ovínění i chmury mladistvých lásek...
 Těch typických rysů, dlk nimž dané metrum danému kusu
 dodává atmosféru, chci dbát: copak směl bych si říkat
 básník, na starých omylech lpě a líný se učít?
 90 Komická hra se zdráhá být podána tragickým veršem.
 Thyestés král, sama hrůzná krmě se vzpírá zas mluvě
 hovorové a té, která zaznívá v komických scénách.
 Každý krok předem pečlivě zvaž, ať je vše na svém místě.
 Pravda, sem tam i komedie se k patosu vzchopí,
 i Chremés pobouřen zle se vzteká plamennou řečí.
 95 A jindy zas hrdina tragické hry si naříká slovy
 opěšalými: tak Péleus i Telefos, vyhnanci bídní,
 odloží – má-li se jejich žal zmocnit diváckých srdcí –
 monolog sáhodlouhý a s ním i pompéznost stylu.
 Vázaná řeč má být krásná⁴ – ba víc: jak flétna by znít měl
 100 verš, aby posluchač fascinován šel kamkoli za ním.

⁴ Vv. 99–126: Poezii nestíací formální dokonalost, která ji dělá krásnou (*pulchra*). Musí mít cosi, co ji činí nabítoou emoce (i *dulcis*). Aby se divák mohl identifikovat s představeným charakterem (jak to dělá autor, který ostentativně používá první osobu singuláru), musí být projev postáv i jejich herecké ztvárnění adekvátní. Emoce tu zastupují krajní projevy jako smích a pláč, charaktery jsou pojaty jako skupiny dané samotnou přírodou (muži × ženy, mládí × starí) nebo postavením, které určuje šlešična či náhoda (kupec, rolník). Jejich vlastnosti mohou také vyplývat z jejich etnického původu. Rovněž mytologické postavy, z nichž Horatius vybírá hlavně hrdiny s tragickým osudem, se musejí chovat v souladu s představením, které o nich panují.

- Ut ridentibus arident, ita flentibus adsunt
 Humani vultus: si vis me flere, dolendum est
 Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia laedent,
 Telephe vel Peleu; male si mandata loqueris,
 Aut dormitabo aut ridebo. Tristia maestum
 Vultum verba decent, iratum plena minarum,
 Ludentem lasciva, severum seria dicitur.
 Formata enim natura prius nos intus ad omnem
 Fortunarum habitum, iuvat aut impellit ad iram,
 Aut ad humum maerore gravi deducit et angit;
 Post effert animi motus interprete lingua.
 Si dicentis erunt fortunae absona dicta,
 Romani tollent equites peditesque cachinnum.
 Intererit multum, divusne loquatur an heros,
 Maturusne senex an adhuc florente iuventa
 Fervidus, et matrona potens an sedula nutritrix,
 Mercatorne vagus cultorne virentis agelli,
 Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Argis.^{xx}
 Aut famam sequere, aut sibi convenientia finge,
 120 Scriptor honoratum si forte reponis Achillem:

^{xx} Kolchidáné jsou jako Médeia barbarští a nevyppočítatelní. Asyřané jsou zženšití jako Xerxés, Argejsí jsou pravým opakem Thebanů, kteří jsou hrubí jako Kreón.

- Úsměvným tvářím jde úsměv vsítíc, a slzy nám kanou,
 pláče-li druhý... Přesvědčivě však, Péleee, musíš
 předvádět žal – jen trpíš-li, Telefe, sám, potom tvými
 strážněmi zjižnu i já až k slzám. Pakli však bídně
 hraješ svůj part, asi usnu či začnu se smát. Slova plná
 bolu jdou k tuchlivé líci a hrozby zas k vzteklé,
 strohá jde k mrzoutu řeč a k líci žertýře šprýmy.
 Je totiž v řádu věcí, že nejprve v nitru nám ten či
 onen čin štěstěny uvede cosi v chod – a my náhle
 podlehnem slasti, zlosti či balvanu svíravé trýzně;
 110 až pak se těch hnutí zmocní spád slov a sdělí je světu.
 Pokud by byla řeč herce v příkrém rozporu s rolí,
 smích zvedne ze sedadel jak šlechtu, tak všecek lid Říma.
 Jasně je třeba rozlišit, kdo – zdali bůh, nebo hérós –
 115 má řeč, zda zkušný kmet, či jinoch v rozpuku mládí,
 počestná paní, či chůva, jež pilně práce si hledí,
 obchodník na cestách, či rolník z brázd svého pole,
 zda Asyřan, muž z Argu či z Theb, zda z Kolchidy rodem...
 Tak Achilla chceš-li pro scénu vzkřísit, buď v homérském duchu s
 120 ho kresli, či po svém, pěvče, leč s pevnými rysy:

^s II. POESIS (vv. 119–294).

- Impiger, iracundus, inexorabilis, acer
Iura neget sibi nata, nihil non arroget armis.
Sic Medea ferox invictaque, flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes.
125 Si quid inexpertum scaenae committis, et audes
Personam formare novam, servetur ad imum,
Qualis ab incepto processerit et sibi constet.
Difficile est proprie communia dicere; tuque
Rectus Iliacum carmen diducis in actus
130 Quam si profertes ignota indictaque primus.
Publica materies privati iuris erit, si
Non circa vilem patulumque moraberis orbem,
Nec verbo verbum curabis reddere fidus
Interpres, nec desilies imitator in artum,
135 Unde pedem proferte pudor vetet aut operis lex.
Nec sic incipies ut scriptor cyclicus olim.^{xxi}
„*Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.*“
Quid dignum tanto feret hic promissor hianu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.^{xxii}
140 Quanto rectius hic, qui nil molitur inepte:

xxi Latinský překlad řeckého verše připisovaného kyklickému básníkovi (tedy básníkovi, který psal kyklické eposy, soudor na sebe navazujících eposů, které podávaly řecké báje souvisle od zrození bohů až po báje opěvující osudy jednotlivých hrdinů), není s jistotou identifikovatelný – bývá připisován Antimachovi nebo Chortilovi.

xxii *Parturiant montes, nascetur ridiculus mus* – k porodu pracují hory, zrodí se jen směšná myš. Řecké příslaví přetvořil Phaedrus v malou bajku (IV, 22): *Mons parturibat, gemitus immanens cietis; Eratque in terris maxima expectatio / Et illa miens peperit. Hoc scriptum est tibi / Qui magna cum mitaris, extritas nihil* – „Rodila hora, naríkala přišerně/ a celá země byla v očekávání/ leč porodila myš./ To psal jsem pro tebe./ jenz mnoho slibuješ, však nedokážeš nic.“ (Přel. V. Bahnik.)

- čilý, vznětlivý, neoblomný, muž činu, jenz cestu
si klestí zbraní a bez zábran – hle, Achilles, rek náš,
Dravá a nespoutaná buď Médeia, k pláči zas Ínó,
buď Ixión zrádný, buď Ío bludná a Orestés smutný.
125 Pokud sis vymyslel vlastní kus a s postavou zbrusu
novou si troufáš na scénu, pak dbej, aby stále
ona to byla – i na konci táz, jež vstoupila do hry.
Dát vlastní punc hře, jejíž námět je dobře znám, to je těžké – 6
a přece: vpusť Ílias na jeviště, a dopadne lépe
než drama neznámé a zbrusu nové – tvé vlastní.
130 Autorské osvědčení ti spíše dá látka již po sté
a prvé zivárněná (když překročíš kruh levných klisě,
když s otrockou doslovností nám nebudeš detaily nutit
a pokud tě nepolapí past velkého vzoru, z níž únik
je zpravidla komplikován již úctou k originálu).
135 Dál: odpusť si vstup, jež kdysi Homérův epigon zvolil:
Priamův osud chci opěvat a vznešenou válku...
Dokáže dodržet slib, jenz hrozí vymknout mu čelist?
K porodu pracují lůna hor... zrodí co? Sotva myšku.
140 Oč líp – neboť nápadiť – to řeší eposu mistr:

6 Vv. 128–152: Předšlé verše 125–127, v nichž se pojednává o použití tradičních postav (*personae*) a vyvážení postav nových, tvoří plynulý přechod k výkladu o iniciaci a vlastní invenci i o obtížích, které čekají autora při volbě námětu a dramatickém zpracování epických látek. Dramatický autor, který má dbát, aby celek měl začátek, střed a konec (Aristotelés, *Poetika* 1450b), tedy pracuje podobně mistrům epiky, kteří toto pravidlo znají (Aristotelés, *Poetika* 1459a) a nikterak se nebojí užívat *falša*, poetické výmysly (vzorem je jím Homér, viz Arist. Po 1460a). Vyvážení nových postav či dokonce zpracování nových témat v řeckém divadle se ovšem nejspíše může týkat pouze komedie – už Antifanés tvrdil, že tragédie má jisté výhody oproti komedii, protože pracuje s materiálem, který je divákům dobře znám. Jen Aegathón napsal (podle Aristotela) tragédii, jejíž námět nebyl čerpán z mytologie. *Tragoedia praetextata*, tragédie s námětem z historie (či dokonce ze současnosti), kterou Rimane úspěšně pěstovali, však formování nových postav vyžadovala.

- „Dic mihi, Musa, virum, captivae post tempora Troiae
Qui mores hominum multorum vixit et urbes.“^{XXIII}
 Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
 Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat,
 Antiphaten, Scyllamque et cum Cyclope Charybdim;
 Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri,
 Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo.^{XXIV}
 Semper ad eventum festinat et in medias res^{XXV}
 Non secus ac notas auditorum rapit, et quae
 Desperat tractata nitescere posse, relinquit,
 Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
 Primo ne medium, medio ne discrepet inum.
 Tu, quid ego et populus mecum desideret, audi:
 Si plausoris eges aulaea manentis et usque
 Sessuri, donec cantor „Vos plaudite“^{XXVI} dicat,
 Aetatis cuiusque notandi sunt tibi mores.
 Mobilibusque decor naturis dandus et annis.
 Reddere qui voces iam scit *puer* et pede certo
 Signat humum, gessit paribus colludere et iram
 Colligit ac ponit temere et mutatur in horas.

XXIII Horatiův latinský překlad prvníh veršů Odyssey.
 XXIV *Ab ovo* – od počátku. Okřídlené úsloví, které Horatius cituje v úplnosti v Sat 1, 3, 6/7 (*Ab ovo usque ad mala*, od vejce k jablkům, což je ustálený pořad jídel na římské hostině – tedy od počátku až do konce), má na tomto místě jiný původ. Úzce se víže k bří o Léďě, která počala Helenu, přičinu Trojské války, s Diem proměněným v labuť. Podle Hygna smesla tato labuť vejce a Hermes je přinesl Léďě.
 XXV *In medias res* – doprosřed věcí, přejít bez okolků k jádru věci, zasáhnout do probíhajících dějů.
 XXVI Vyzváním diváků k potlesku (*plaudite*: vos plaudum date; vos valere volumus et clare applaudere: valere et nobis clare plaudite) končí mnoho římských komedií.

- O muži. Múzo, mi vyprávěj, jenž po pádu Troje
 mnoho měl poznati měst a národů s přemnoha zvyky...
 Nenabízí nám po blesku dým: on kotouče dýmu
 rozpýchá a barvitě předvádí podivuhodnou
 Charybdu s Antifatem a s Kyklópem Skyllu a jiné...
 Lící-li návrat Diomedův, pak pradědův slavný
 lov nechá být, stejně Lédu s labuť, hoří-li Trója.
 Co nejkratší cestou k rozuzlení má snahu tě dovést
 (děj tě pohlí tak, že jsi jakoby účasten děn),
 předem se vzdávaje míst, z nichž nelze vykřesat jiskru.
 Chytrě si vymyšlí a lež mísí s pravdou tak listivě,
 že úvod a střed ani střed a konec si neprotřečí.
 Teď poslyš, co divák má rád (nejen já: celá divácká obec),⁷
 máme-li ukázněně až do konce zůstat a ze svých
 míst spustit potlesk, až s oponou herce zvolá: *Tak aplaus!*
 Každý věk má typické znaky⁸ a úkolem tvým je
 vybavit každou postavu vším, co k ní právě dnes patří:
 Klouček, který už mluví a brázdí prach cesty pevným
 krokem, si s chlapeč chce hrát, je náladový a co chvíli
 pro nic a za nic se navzteká a hned zase zkrotne.*

7 Drama, z něhož byly dosud dávány příležitostně příklady, se stává hlavním tématem vv. 153–294. Horatius se postupně znovu zabývá tvorbou charakteru postav (153–78), rozdělením scénických akcí na předváděné a vyprávěné a počtem účinkujících osob (179–193), úlohou chóru (193–201), hůdbou (202–219), satyrským dramatem (220–250), metrickými otázkami (251–274), obecně řeckou tragédií a komedií (275–284) a římským dramatem (285–294). Navazuje tu na bohatou tradici řeckou i římskou, takže tato část výkladu se stává jakousi mozaikou standardních informací, které však nejsou vždy ve shodě s našimi dalšími poznatky.
 * Typické rysy charakteru jsou tentokrát odvozovány od věkových kategorií, které jsou na rozdíl od Shakespearových prosulých sedmi věků jen čtyři (dítě, mládek, muž, stárec); je ovšem sporné, zda role v divadle byly obsazovány podle stáří herců.

- Imberbus *iuvenis* tandem custode remoto
 Gaudet equis canibusque et aprici gramine campi,
 Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
 Utilium tardus provisor, prodigus aeris,
 165 Sublimis cupidusque et amata relinquere pernix.
 Conversis studiis aetas animusque *virilis*
 Quaerit opes et amicitias, inservit honori,
 Commisisse cavet quod mox mutare laboret.
 170 Multa *senem* circumveniunt incommoda, vel quod
 Quaerit et inventis miser abstinet ac timet uti,
 Vel quod res omnes timide gelideque ministrat,
 Dilator, spe longus, iners, <p>avidusque futuri,
 Difficilis, querulus, laudator temporis acti^{xxvii}
 Se puero, castigator censorque minorum.
 175 Multa ferunt anni venientes commoda secum,
 Multa recedentes adimunt. Ne forte seniles
 Mandentur iuveni partes pueroque viriles,
 Semper in adiunctis aevoque morabimur aptis.
 Aut agitur res in scenis aut acta refertur.
 180 Segnius irritant animos demissa per aurem

- Holobrádek, jenž konečně seřásl dohled, má z koní
 a psů svých potěšení i z travnatých hřišť v plném slunci.
 Tvárný jak vosk, všem svodům se poddá, je rozhazovačný
 a v tom, co má cenu, hknavý – leč na rady nedá.
 165 Pro nový ideál neví dnes, pro co horoval věta.
 Zecla odlišně zájmy i cíl mají myšlenky muže:
 vlivná přátelství vyhledává a po počtách baží,
 zvažuje každý krok, aby vzápětí nemusel couvnout.
 Spoustou břemen je člověk zavalen v stáří... Tak třeba:
 170 stěrád; když nastřádá dost, je nesvůj a dál ehudák skrbí.
 Nebo: do všeho váhavě jen a nerad se pouští,
 odkládá, ačkoliv rád by, má ze zírka děs – nehne prstem
 ten protivný morous, vychvalující čas dávno už přeshlý
 175 (*To já když byl hoch...*) – věčný mentor a soudce všech mladších.
 Nejedno potěšení k nám připlouvá s příchodem roků,
 nejedno odháší odplyvající čas... Nuže, nikdy
 at starce nehraje nedospělý a hoch roli muže!
 Vždy mějme na zřeteli, co kterému věku je vlastní.
 180 Děj buď probíhá na jevišti, anebo se líčí,
 co proběhlo jinde.⁹ Ač sluch coby ostruha diváckých citů

⁹ Řecké i římské auditorium jsou ti, kteří se dívají (*hoi theatri, spectatores*). Drama, odvozené od slovesa *diran*, něco dělat, tedy to, co se děje, není však jen to, co se fyzicky odehrává na scéně, ale i to, co se děje ve fantazii diváka, kterému se dostává informací o tom, co se děje, co se dále či se bude dít mimo scénu. Tyto informace mu dodávají akteři sami, scénální postavy určené k tomu účelu (poslové) a chór. Všichni tak rozšiřují čas a prostor toho, co se děje. Prostor na scéně je určen tomu, co je veřejné, prostor uvnitř je rezervován pro děje příliš soukromé, intimní, ale také esteticky urážející – valná většina vražd a sebevražd se např. koná v domě. Aristotelés striktně nezakazuje předvádět kruté věci na scéně, Horatiovo doporučení autorů pochopitelně také nerespektovali.

- Quam quae sunt oculis subiecta fidelibus et quae
 Ipse sibi tradit spectator: non tamen intus
 Digna geri promes in scaenam, multaque tolles
 Ex oculis, quae mox narret facundia praesens.
 185 Ne pueros coram populo^{xxviii} Medea trucidet
 Aut humana palam coquat exa nefarius Atrous,
 Aut in avem Progne vertatur, Cadmus in anguem.
 Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.
 Neve minor neu sit quinto productor actu
 190 Fabula, quae posci vult et spectata reponi.
 Nec deus^{xxix} intersit, nisi dignus vindice nodus
 Inciderit; ne quarta loqui persona laboret.
 Actoris partes chorus officiumque virile
 Defendat, neu quid medios intercinat actus,
 195 Quod non proposito conducat et haereat apte.
 Ille bonis faueatque et consilietur amice,
 Et regat iratos et amet pacare timentes;
 Ille dapes laudet mensae brevis, ille salubrem
 Iustitiam legesque et apertis oia portis;
 200 Ille tegat commissa deosque preceatur et oret,

- kulhá za možností býti při tom a na vlastní oči
 proniknout k dlu, přesto: scén, jimž diskretnost sluší,
 se na prknech vyvaruj a pohled ušetř všeho,
 co uslyšet můžeme zpětně z úst sboru zasvěceného.
 185 Před zraky diváků ať Médeia nevráždí děcka,
 na scéně Átreus vrah ať nevaří útroby lidské,
 zde Prokné ať nerostou křídla a Kadmos se nemění v hada:
 taková řešení nepřesvědčí a dost se mi přičí.
 190 Chce-li hra sklídit úspěch a dočkat se repríz,
 patero dějství musí mít¹⁰ – ne víc, aniž méně.
 Jen tenkrát ať do hry vloží se bůh, pokud děj se
 zauzlí příliš. Hlas tří herců nejvyš ať v jedné zní scéně.
 Zvláštní roli měj chór, ten čivrtý herec: 11 ať ve svých
 195 vstupech zpívá, avšak jen to, co k ději se vskutku
 váže, a tak či onak ať pomáhá rozvíjet příběh.
 Ať stojí na straně dobrých a jako přítel jim radí,
 lidskou ať krotí zášť a s vlídností zklidňuje zpuštěnost,
 ať chválí jen střídavně prostřeny stůl, blaho zákonů, práva
 200 a brány dokořán v čas bezstarostného míru.
 Nad tím, co se mu svěří, ať bád, prose bohy, ať šleští

xxviii *Coram populo* – před lidem, veřejně.
 xxix Mluví-li Horatius o bozích v dramatu, má na mysli spíše speciální příklad výskytu boha na scéně, tzv. boha na stroji (*deus ex machina*). To byl jen technický prostředek, jak dostat božskou postavu na scénou pomocí jakéhosi jeřábu. Jeho použití k řešení komplikovanejších zápletek bylo odsuzováno jako projev nedostatečné schopnosti uzavřít děj přirozenou cestou. Ve skutečnosti může mít hluboký význam.

¹⁰ Rozdělení tragédie na pět aktů má své kořeny v počtu *episodií* v řecké tragédii. Běžně se však dělila pouze na tři akty (viz Cicero, *Ad Quintum fratrem* 1, 1, 16, Donatův komentář k Terentiově hře *Bruti* 3, 1). K počtu pěti dospějeme, přidáme-li ještě prolog a epilog. Komediografové však tento požadavek nikterak nerespektovali.
 11 Popětí chóru jako jakéhosi dalšího herce vyplývá z vědomí jeho důležitosti a úlohy, kterou ve hře zastává. Pod termínem čivrtý herec se ovšem v antice rozuměl mimořádně přidány herec, kterého musli opatřit *chorégos*. Mezi tato *parachorégemata* patřili rovněž němé postavy a statisté.

- Ut redeat miseris, abeat Fortuna superbis.
 Tibia non, ut nunc, orichalco vineta tubaeque
 Aemula, sed tenuis simplexque foramine paucō
 Adspirare et adesse choris erat utilis, atque
 205 Nondum spissa nimis complere sedilia flatu;
 Quo sane populus numerabilis, utpote parvus,
 Et frugi castusque verecundusque coibat.^{xxx}
 Postquam coepit agros extendere victor, et urbem
 Latior amplecti murus, vinoque diurno
 210 Placari Genius festis impune diebus;
 Accessit numerisque modisque licentia maior.
 Indoctus quid enim saperet lberque laborum
 Rusticus urbano confusus, turpis honesto?
 Sic priscas motumque et luxuriam addidit arti
 215 Tibicen traxitque vagus per pulpita vestem;
 Sic etiam fidibus voces crevere severis
 Et tulit eloquium insolitum facundia praeceps,
 Utiliumque sagax rerum et divina futuri
 Sortilegis non discrepuit sententia Delphis.
 220 Carmine qui tragico vitem certavit ob hircum,

xxx Na tento ztracený zlatý věk naráží Horatius také v Ep 1, 1, 139 nn., kde *agricolae prisci, fortes parvoque beati*, rolníci dávni, zdání a spokojení s málem, se teprve po skončení prací radovali z žertovných písní. Vliv bohatství na rozvoj kultury (pozorovaný už Aristotelem – viz *Politika* 1341 nn.) humorně komentuje Horatius i v Ep II, 1, 93.

- zas ukáže chudákoví líc a zpuštěnému žádá.
 Neměla kdysi fléma mosazný plášť jako trubka,
 s níž soupeřil dnes: pár průduchů, tón prostý a útlý –
 a přesto: jak užitečný průvodce chůru to bývali!
 205 Jak dokázal její hlas plnit sedadla nevelkých hledišť,
 v nichž scházel se národ, jejíž spočítat by nedalo práci – tak malý
 byl tenkrát, však zbožný a poctivý též a ciny vedl život.
 Jakmile rukou vítěze své území začal
 rozpinat v dál a městské hradby jak zesiloval, když
 210 popjít noci i dnem směl beztrešně v svátečním čase,
 došlo i k rozvolnění jak melodii, tak i rytmu.
 Jaký vkus mohl ostatně vzejít z míst, kde se mísil
 kulturní duch s lidem dělným v den volna, s elitou nuzák?
 Tak se stalo, že při své tradiční hře dělal pištec
 neslušná gesta a v nezvyklé říze sem tam čeřil scénu.
 215 Též lyra svůj měkký zvuk měla nahradit drsnějším tónem
 a zbrklá snaha o nevědní řeč vedla k strojené mluvě,
 jejíž smysl, dřív plný praktických rad, ba i zřítek
 odhalující, si nezadal s dvojsmysly Pythie delfské.
 220 Brzy poté, co zavedl kozlí obřad a klání,¹²

¹² Odvozování počátků tragédie z obřadu nějakým způsobem svázaného s kozlem (kozlí může být obětován, může být maopak darem vítězi nebo účastníci jsou maskováni za kozly) je zcela běžné. Překvapující je však pojednání o satyrské hře, o níž Horatius hovoří, jako by byla v plném rozkvětu, zatímco máme za to, že v Římě se tento druh vůbec nerozvinul, a zto- tožňoval satyrské drama s aetlanou je zřejmě nešťastné, neboť už v antice panovalo mínění, že jsou to dvě zcela odlišné formy. Odkazy k postavám ostatně neukazují k satyrské hře, ale spíše k nové atické komedii (Pythias – hetéra v Foinikídové komedii, služka v Terentiově *Kleťánci*, Simo – stařec v Menandrově *Kleťánci*, v Terentiově *Dívce z Andru*, Plautově *Komedii o sraždě a Pseudolovi*, Daos/Davus – otrok v několika Menandrových komediích, v Terentiově *Dívce z Andru*, ve Formionovi a v Plautově *Epitřikoví*). Na tyto typické postavy naráží Horatius i v Sat I, X, 40–42, kde přítel Fundanius, jediný ze soudobých autorů, umí psát komedie, ve kterých prohnaná nevěstka s Davem klame starého Chremeta.

225 Mox etiam agrestis Satyros nudavit et asper
Incoluni gravitate iocum tentavit eo, quod
Illecebris erat et grata novitate morandus
Spectator, functusque sacris et potus et exlex.
Verum ita risores, ita commendare dicaces
Conveniet Satyros, ita vertere seria ludo,
Ne, quicumque deus, quicumque adhibebitur heros,
Regali conspectus in auro nuper et ostro,
Migret in obscuras humili sermone tabernas,
230 Aut, dum vitat humum, nubes et inania capiet.
Effluire leves indigna tragoedia versus,
Ut festus matrona moveri iussa diebus,
Intererit Satyris paulum pudibunda protervis.
235 Non ego inornata et dominantia nomina solum
Verbaque, Pisones, Satyrorum scriptor amabo,
Nec sic entar tragico differre colori,
Ut nihil intersit, Davusne loquatur et audax
Pythias, emuncto lucrata Simone talentum,
240 An custos famulusque dei Silenus alumni.
Ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quivis

dal scéně tragický básník satyrů chásku, jen v kůže
oděnou, sháněje pepný šprým (v mezích slušnosti ovšem),
aby divák, tím zpeřivením zlákan, jak přibitý seděl,
když božstvu vzdal obětí hold a ovíněn pozbyval smyslů...
225* Bud' jak bud' je jen jeden způsob, jak hrát směšné mluvky
z řad satyrů v jediné hře spolu s prvky, jež žádají vážnosti:
nesmí se stát, aby hérós (a tím méně bůh, ať už ten či
onen), jenž před chvíličkou se skvěl nachem králů a zlatem,
zabředl do temných puťk, kde vulgární jazyk je doma.
230 či naopak. Štítě se bláta cest, se v oblacích vznášel.
Jen tak plácet, byt' ve verších, to tragické Múze
nestuší. Cudně (a okamžitě jen) v reji satyrů prodlí
jako ta matrona ctiná, jež v sváteční den musí tančit.
235* Psát já, moji milí, satyrské hry, pak nechtěl bych sklouznout
k slovům ořepaným a beze všech příkras – leč ani
kolorit tragických kusů mluvou svých hrdinů mást, až
by nebylo znát, zda promlouvá Davus či Pythias drzá,
které se povedlo pumpnout Simóna o další drachmy,
240 anebo Silén, věrný sluha a stráž boha Bakcha.
Ze slov natolik běžných bych stavěl své opus, že každý

- 243 Speret idem, sudet multum frustra que laboret
Ausus idem: tantum series iuncturae pollet,
Tantum de medio sumtis accedit honoris.
Silvis deduci caveant me iudice Fauni,
Ne velut innati trivis ac paene forenses,
Aut nimium teneris iuvenentur versibus unquam,
Aut immunda crepent ignominiosaque dicta.
Offenduntur enim, quibus est equus et pater et res,
Nec, si quid fricti ciceris probat et nucis emtor,
Aequis accipiunt animis donantve corona.
250 Syllaba longa brevi subiecta vocatur *iambus*,
Pes citius: unde etiam trimetris accrescere iussit
Nomen iambeis, cum senos redderet ictus
Primum ad extremum similis sibi: non ita pridem,
Tardior ut paulo graviorque veniret ad aures,
255 Spondeos stabiles in iura paterna recepit
Commodus et patiens, non ut de sede secunda
Cederet aut quarta socialiter. Hic et in Acci
Nobilibus trimetris apparet rarus, et Enni
260 In scaenam missos cum magno pondere versus

- by soudli: *To svelu i ja!* Jenže žádný ten klopotný pokus
jen tak by neuspěl: co dělá divy, dlk nimž dojdou cti i
výrazy obecné mluvy, je spojení slov a též kontext.
Nemělo by se díť (aspoň soudím), aby se fauni,
245 jimž je domovem hvozd, spolu bavili na způsob dětí
ulice, ba hokynářů, či tokali v něžně
mladistvých veršících, či prskali klevetnou špínu:
to vše totiž znechutí jezdecký stav i majetné s šlechtou –
a dopad? Ti všichni lítě tvé hře upřou vítězný věnec,
250 byť získala dav, co oříšky, pražený hrách přišel chroupat...
Sled slabik krátká–dlouhá se nazývá jamb: stopa křepkát¹³
natolik, že celému verši se říká i trojtakt,
ač iktů má vždycky šest (v šesti siejných, po sobě jdoucích
stopách). Vlastně až přednedávnm nám ponekud přibral
255 a volnějším krokem dobývá sluch, starý, zemtý spondej
vzav opět smířlivě za svůj; aniž by současně zašel
tak daleko ve svém altruismu, že pozici druhou
a čtvrtou by pustil. Na pravý jamb tak narazíš zřídka
už v důstojných trimetrech Acciových, a pokud jde o verš,
260 jímž Ennius obtěžkával své hry, potom trpí buď příliš

¹³ Při opětném návratu k problematice verše se Horatius zabývá především metrem jambickým, jehož verš se v ideálním případě skládá ze šesti jambických stop (stopa realizovaná následností krátké a dlouhé slabiky: $\cup \rightarrow$). Rychlý spád tzv. jambického senáru:

$\cup \text{---} / \cup \text{---} / \cup \text{---} / \cup \text{---} / \cup \text{---} /$

který byl vnímán jako verš o třech jednotkách (trimetr), je patrný z porovnání s jiným šesti-
stopým veršem, daktylským hexametrem:

$\text{---} \cup \cup / \text{---} \cup \cup / \text{---} \cup \cup / \text{---} \cup \cup / \text{---} \cup \cup / \text{---} \cup \cup /$

Daktylský hexametr umožňoval jak epická líčení, tak odborný výklad. V rozporu s uvedenými (zjednodušujícími) schémata však ani jedno z obou metier nepůsobil jednovárně. Zatímco v hexamtru se setkáváme v řecké i římské poezii s běžnou zájmovou daktylií za zponatující spondej (následnost dvou dlouhých slabik: $\text{---} \text{---} \rightarrow$), jambická poezie v řeckém prostředí mohla ještě akcelarovat náhodou jambu za tribraclyis (následnost tří krátkých slabik: $\cup \cup \cup$), kdežto v poezii římské běžně čteme verš obtěžkany opět prostřednictvím spondeje v lichých stopách, jak o tom mluví Horatius:

$\text{---} \text{---} / \cup \text{---} / \text{---} \text{---} / \cup \text{---} / \text{---} \text{---} / \cup \text{---} /$

Pro svižný spád, blížíci se hovorové řeči, a pro vzeslutný přzvuk byl jamb metrem zejména invektivní poezie a dialogických částí řeckého dramatu.

- Aut operae celeris nimum curaque carentis
Aut ignoratae premit artis crimine turpi.
Non quivis videt immoluta poemata iudex
Et data Romanis venia est indigna poetis.
Idcircone vager scribamque licenter? an omnes
Visuros peccata putem mea, tutus et intra
Spem veniae cautus? Vitavi denique culpam,
Non laudem merui. Vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu, versate diurna. ^{xxxvi}
- 270 At vestri proavi Plautinos et numeros et
Laudavere sales, nimum patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati, si modo ego et vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto
Legitimumque sonum digitis callenus et aure.
Ignotum tragicae genus invenisse Camenae
Dicitur et plaustris. ^{xxxvii} vexisse poemata Thespis,
Quae canerent agerentque peruncti faecibus ^{xxxviii} ora.
Post hunc personae pallaque reperor honestae
Aeschylus et modicis instravit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui nitique cothurno.
- 280

^{xxxvi} V Horatiové době je dokončena „helenizace“ římské kultury, odmítaná generaceem Římanů jako kažení podstaty římské kultury. Horatius si je vědom její iniciální role – viz Ep II, 1, 155–6: *Graecia capta ferum victorem cepit et artes imitii agresti Latio* – „Zdolalo zdolala Řecko zas drsného vítěze a své umění v rolnické Latium vneslo.“ (Přel. R. Mertlík.)
^{xxxvii} *Plaustrum* – přistělovecná kára, s níž Thespis patrně objížděl se svými herci Atiku, než přijel r. 535 do Athén, je známa pouze z tohoto verše.
^{xxxviii} Podle Horatia se tedy herci nejprve líčili, pak Aischylos vynalezl masky (viz v. 278). Podle jiných pramenů byl vynálezceem masek už Thespis; Aischylos (podle slovíku Suda, heslo Aischylos) užíval prý malované masky, ze kterých šel strach.

- překotným tvůrcím spěchem a současně nevalnou péčí,
či profiřeškem ostudnějším: řád metra byl nad síly tvůrce...
Cit pro rytmus verše je dar, jenž mnohým kritikům chybí,
což poetovi zde v Římě skýrá až nemístnou volnost.
– A proto bych měl i já tak svévolně tápat? Anebo
na řádu metra pln úzkosti lpět – jen z hrůzy, že každé
vybočení hned postřehne celý svět? To bych výtkám
ušel, leč chválu bych nezasloužil... Jen helénských vzorů
ve dne v noci si hleďte a vůbec je neodkládejte!
Jenomže vaši předkové tolik obdivovali
Plautův verš, jeho vtip... s trochu přehnanou velkorysostí,
neřku-li hloupě (ač ovšem vám i mně bylo dáno
odlišit inteligentní vtip od obhroublých šprýmů
a máme-li rytmus usazen v prstech a sluchu dost pevně).
Přý Thespis to byl, kdo s tragédií dal novinku scéně, ¹⁴
to on prý po kraji jezdil se svou károu a hrami,
v nichž zpěváci-herci si sedlinou vín vždy líčili tváře.
Pak přišel Aischylos a zavedl majestát roucha
a masku, z pár trámků dal zřítit konstrukci scény
a vznešenou řeč a kothurnů vysoký krok vnučil herci.
- 280

¹⁴ Překvapivě stručný výklad vývoje řeckého dramatu (pomínaní Sofoklés i Euripidés, u kome-
die není vzpomenuo Aristofanovo jméno) je doplněn vyzdvihnutím originality Římanů na
tomto poli (vytvorení praetexty a togaty, tragédie a komedie s domácími náměty). Do sporu
s touto pasáží se tak poněkud dostávají vv. 268–69, v nichž Horatius vyzdvihuje nutnost násle-
dovat řecké vzory. V Ep II, 1, 50–62 podává konkrétnější obraz římského dramatu, postupuje
ve výkladu od Ennia, kterého hodnotí jako epika, přes svěžeho Naevia a učeního Pacuvia
k Acciovi (proslulému vznešeným jazykem), Plautovi, Terentiovi a Caeciliovi Statiovi.

- Successit vetus his comoedia, non sine multa
 Laude; sed in vitium libertas excidit et vim
 Dignam lege regi: lex est accepta, chorusque
 Turpiter obtulit sublato iure nocendi.^{XXXIV}
- 285 Nil intentatum nostri liquere poetae:
 Nec minimum merere decus, vestigia Graeca
 Ausi deserere et celebrare domestica facta,
 Vel qui praetextas vel qui docuere togatas.^{XXXV}
 Nec virtute foret clarisque potentius armis,
 290 Quam lingua. Latium, si non offenderet unum-
 Quemque poetarum limae labor et mora. Vos, o
 Pompilius sanguis, carmen reprehendite, quod non
 Multa dies et multa litura coërcuit atque
 Perfectum decies non castigavit ad unguem.^{XXXVI}
- 295 Ingenium misera quia fortunatus arte
 Credit et excludit sanos Helicone^{XXXVII} poëtas
 Democritus, bona pars non ungues ponere curat,
 Non barbam, secreta petit loca, balnea vitat.
 Nanciscetur enim pretium nomenque poetae,
 300 Si tribus Anticyris^{XXXVIII} caput insanabile numquam

XXXIV Už v Ep II, 1, 145 nn. se Horatius doklá zákona, který měl omezit bujnou zvlášť fescen-
 niských písní. Nevíme ovšem, zda taková nařízení existovala i v Řecku dříve než r. 440 př. n. l.,
 kdy bylo zakázáno útočit na představitelé veřejného života. Napětí mezi názorem publika
 a autorem tu však rovněž pozorujeme, souvislosti mezi cenurními zásahy proti komickým
 autorům a ústupem choru ve střední a nové komedii však naznačují jen velmi pozdní prameny.
 XXXV *Toga* – základní oděv římského muže, *praetexta* – druh římské tógy s nachovým
 lemem, kterou nosili významní římsí úředníci.
 XXXVI *Ad unguem* – až po nehet, přesně, dokonale (podle zvyku sochařů testovat dokonalost
 díla nehtem).
 XXXVII Helikón – pohorí v Boiótii, podle tradice sídlo Apollóna a Múz.
 XXXVIII Město Antikyra (težšíci bud ve Fokidě, nebo v Thessalii) bylo proslulé velkým výsky-
 tem černečice (*helleborus*), kterou se už od Hippokratových dob léčily psychické choroby.
 Proto radí Horatius lakonickým, aby užívali černečici (Sat II, 3, 83), a latinské úsloví *Nome vis
 Anticyram navigare?* (Chceš plout do Antikyry?) znamená, že jde o člověka, který to nemá
 v hlavě v pořádku.

- Staré komedie pak nastal čas, mnoha velikých
 děl. Leč volnost se postupně zvrhla v bezuzdnou zvlášť,
 říkající si o přítrž: ta přišla a nato
 se potupně odmlčel sbor, zbaven práva beztesně škodit.
 285 Na všech polích svůj um naši básníci změřili. Vůbec
 největší zásluhou bylo, že sebrali odvahu uhnout
 z kolejí řeckých Múz a opěvat domácí látky
 v komických kusech i v tragédích dle římského vzoru.
 Sílů by nemusel Řím brát výlučně z hrdinských střetů:
 290 též z jazyka – ovšem to by se nesměl náš poeta štítit
 úmorného pilování a časových ztrát... Vždy
 výtkou, Pisoni, jimž královská krev tepe v žilách,
 stíhejte básně stvořené přes noc, hned načisto – básně,
 jež nesčetný škrt dosud neotesal k dokonalosti!
- 295 Podstatnější než mravenčí plje je talent, jak soudí15
 Démokritos, jenž básníkům nedost excentrickým chce
 upřítat Parnas. A tak má většina z nich dlouhé nehty,
 jsou zarostlí a věřejných míst i lázní se straní.
 300 Čestného titulu básník se šmahem dostává hlavě,
 již ani všeléku trojitá dávka by neodpomohla

15 III. AD POETAM: vv. 295–496.
 Vv. 295–332: Horatius nesdílí antickou představu, že básnickovými úsly hovoří Múzy, a tedy
 vlastně není *sanus*, zdravý, nýbrž šílený (srv. Platón, *Faidros* 254), a proto se staví se zřejmou
 ironií k představě básníka, demonstrovajícího okázale svou odlišnost. Nesdílí bezvýhradně ani
 Ciceroniův slavný výrok *Orator fit, poeta nascitur* – řečníkem se člověk stane, básníkem se
 rodí (*Řeč na obranu básníka Archia* 8, 18). Podle Horatia má sice opravdový básník *ingē-
 nium*, talent, který není možno získat, se kterým se rodí; musí však mít kromě plnosti (*studium*)
 ještě schopnost, které mu umožní být *doctus imitator* skutečného života. Nejdůležitější vlasti-
 ností básníka je pak schopnost poznávat, chápat (*sapere*). Důraz na racionalitu (není náhodou,
 že patronkou básníka je Minerva) se projevuje i v pojetí staré rétorické zásady, že stačí
 ovládat věc a slova se dostaví sama, i ve skutečnosti, že morální zásady (mezi něž patří
 i láska) jsou povinností, kterou se člověk učí dodržovat. Metatextové a satirické vymezení řeč-
 něho a římského ideálu pasáž uzavírá.

Tonsor Licino^{XXXIX} commiserit. O ego laevus,
 Qui purgor bilem sub verni temporis horam!^{XL}
 Non alius faceret meliora poemata... verum
 Nil tanti est. Ergo fungar vice cotis, acutum
 305 Reddere quae ferrum valet, exors ipsa secandi;
 Munus et officium, nil scribens, ipse docebo,
 Unde parentur opes, quid alat formaeque poetam,
 Quid deceat, quid non, quo virtus, quo ferat error.
 Scribendi recte sapere est et principium et fons.
 310 Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae;^{XLI}
 Verbaque provisam rem non invita sequentur.
 Qui didicit patriae quid debeat et quid amicis,
 Quo sit amore parens, quo frater amandus et hospes,
 Quod sit conscripti, quod iudicis officium, quae
 315 Partes in bellum missi ducis, ille profecto
 Reddere personae scit convenientia cuique.
 Respicere exemplar vitae morumque iubebo
 Doctum imitatore, et vivas hinc ducere voces.
 Interdum speciosa locis morataque recte
 320 Fabula, nullius veneris, sine pondere et arte,

od neduhů – leč hlavě nestříhané... A já bloud si
 s příchodem jara pročistíjuji žlučové cesty!
 Nikdo by přitom nebásnil líp – ale za tuhle cenu?
 305 Zkusím si tedy vést jako brus, jenž sám sice darem
 řezání neoplyvává, dát břit ale železu umí.
 – Přestávám psát, zato rád bych básnictví vyložil smysl
 a cíl, zdroje látek, co dál v nás živí a formuje můzu,
 vkus jako závaznou mez, a kam vedou znalost a omyl.
 310 Zdrojem a základem psaní je nadhled a životní moudrost:
 nejedno vyzískáš téma ze spisů sókratů, a
 to když si promyslíš, pak slova ti naskočí sama.
 Ten, kdo má jasno v tom, co přitel, co vlast od něj žádá,
 jaký cit chovat k rodičům, jaký k bratrům a hostu,
 co obnáší úřad soudce, co senát, nač muž v čele vojska,
 jež vyslali v boj, má dbát – tedy takový autor pak jistě
 315 dodá všem postavlán hojnost výstižných charakteristik.
 Básník se musí naučit znát, jak to v životě chodí,
 a ve své hře to pak živě imitovat (na tom trvám).
 Jadrná rčení a trefně podané typy (byť ve hře
 320 půvabu nijakého a mdlé jak bezvarý balvan)

XXXIX *Tonsor Licinus* – jako Licinus bývá někdy identifikována známá postava z Caesarova okolí, jméno však je nejspíše použito jen jako *pars pro toto*.

XL *Purgor bilem* – nadměrné vylučování žluči způsobuje melancholií, která je průvodním znakem génia. Už Celsus doporučuje preventivní pročistování čeměří v jarním období. Horatius ironicky tedy dává přednost zdraví před eventuální genialitou.

XLI *Socraticae chartae* – spisy sókratů, v širším slova smyslu filozofické spisy; v nichž jsou zdůrazněny etické hodnoty.

- Valdus oblectat populum meliusque moratur
 Quam versus inopes rerum nugaeque canorae.
 Gratis ingenium, Gratis dedit ore rotundo
 Musa loqui, praeter laudem nullus avaris.
 325 Romani pueri longis rationibus assent
 Discunt in partes centum diducere. ¶ "Dicat
 ,Filius Albani: Si de quincunce remota est
 ,Uncia, quid superat?" ¶ Poteras dixisse: *triens*. ¶ „Eui
 ,Rem poteris servare tuam. Redit uncia, quid fit?"
 330 ¶ *Semis*.^{XVII} ¶ At, haec animos aetugo et cura peculi
 Cum semel imbuerit, speramus carmina fingi
 Posse linenda cedro et levi servanda cupresso?
 Aut prodesset volunt aut delectare poetiae,^{XVIII}
 Aut simul et iucunda et idonea dicere vitae.
 335 Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta
 Percipiant animi dociles teneantque fideles.
 Omne supervacuum pleno de pectore manat.
 Ficta voluptatis causa sint proxima veris,
 Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula credi,
 340 Neu pransae Lamiae vivum puerum extrahat alvo.

XVII As, základní římská peněžní jednotka, se dále dělila následovně: 1/12 asu = 1 unce, 1/6 asu = sextans, tj. 2 unce, 1/4 asu = quadrans, tj. 3 unce, 1/3 asu = tremis, tj. 4 unce.
 XVIII *Prodesset aut delectare* – prospívali nebo bavili.

- pobaví diváka leckdy víc a uže ho lapí
 než verše, jež nepraví zholá nic, ač blábolil slíčně.
 Zvláštní nadání kroužit řeč dala do vlnku Múza
 Řekům; týmž Řekům dala i jedinou vašen: být slavný.
 325 To římské děti zas dělí – složitě, donekonečna –
 své asy... Nu, synu Albaniův: co zbude, když z pěti
 drancin asu jednu unci dáš pryč? Pokud řekne:
Tretina asu, pak v odpověď uslyší: *Všborně, chlapče,*
v bezpečí bude tvé jmění! – *A přidáš-li unci, co vyjde?*
 330 *Asu půll!* – Když takové lpění na majetku jak
 sněť vnikne do osrdí, což můžeme doufat, že vzniknou
 básně, jež chrání z cypříše pouzdro a cedrový olej?!
 Buď baví chce básník, anebo udílet praktické rady!
 či to, co dá životu váhu i vzlet, chce současně říkat.
 335 Buď jak buď, hlavně stručný ať je tvůj výklad: to aby
 čile ho vsřibal příjemcův duch i bedlivá paměť
 (z přeplněné mysli se vytráť vše, co je navíc).
 Fikce buď od pravdy k nerozeznání (to působí radost);
 340 nicméně nikoli všechno je nutno fabulí věřit,
 netřeba z útrub ježlhab rvát pozřené děcko...

16 Vv. 333–346: Rétorické zásady, které předepisují řečníkům (*docere, movere, delectare*) vztáhlí na básníka patrně již Horatiovi helénistictí předchůdci, především Neopiolemos z Paria.

- Centuriae seniorum agitant expertia frugis,
 Celsi praetereunt austera poemata Rhannes.
 Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,^{XIV}
 Lectorem delectando pariterque monendo.
 345 Hic meret aera liber Sosis,^{XIV} hic et mare transit^{XLV}
 Et longum noto scriptori prorogat aevum.
 Sunt delicta tamen, quibus ignovisse velimus;
 Nam neque chorda sonum reddit, quem vult manus et mens,
 Poscentique gravem persaepe remittit acutum,
 350 Nec semper feriet, quodcumque minabitur, arcus.
 Verum ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
 Offendar maculis, quas aut incuria fudit
 Aut humana parum cavit natura. Quid ergo est?
 Ut scriptor si peccat idem librarius usque,
 355 Quamvis est monitus, venia caret; ut citharoedus
 Riderur, chorda qui semper oberrat eadem:
 Sic mihi, qui multum cessat, fit Choerilus ille,
 Quem bis terve bonum cum risu miror: et idem
 Indignor quandoque bonus dormitat Homerus.^{XLVII}
 360 Verum operi longo fas est obrepere somnum.

XLIV *Miscere utile dulci* – přislovečně spojování užitečného s příjemným.
 XLV *Sosis* – bratr Sostové, prosulůf knihkupci (srv. Ep I, 20, 2).
 XLVI *Mare transit* – knihy se prodávaly i do Afriky a Hispánie (srv. Ep I, 20, 13, kde je zámořský prodej pojímán negativně jako exil knih, a Cam II, 20, 13, kde naopak jejich rozšíření po celém známém světě je triumfem básníka).
 XLVII *Quandoque bonus dormitat Homerus* – někdy i dobry Homér si zdříme, tj. každý může někdy udělat chybu (nebo jak se říká u nás: i mistr tesá se někdy uime).

- Postarších členů bojový šik tepe verše, z nichž nemá
 prospěch, a zlatá mládež zas na vážné pohlíží svrchu.
 Absolutní vítěz je ten, kdo dokáže spojit
 příjemné s užitečným – psát čtivě a poučně naráz.
 345 I zámořský trh žádá takové knížky, což nakladatelům
 přináší zisk a tvůrcům proslulost na dlouhé věky.
 Jsou ovšem hříšky, nad nimiž kritik rád mávrne rukou:¹⁷
 i tón, jež ze struny loudiš, se lišívá od ideálu
 a leckdy přeskočí výš, ač interpret zvuk si přál hlubší;
 netrefí pokáždé luk, střed terče ač na mušce mívá...
 350 Přiznám, že pokud je báseň úchvatná jakožto celek,
 klidně snesu těch několik skvm, jež na svědomí má
 chvilková ledabylost či slabost (toti lidské). Oč běží?
 Stejně jak neodpusitelnyh chyb – totiž stále
 355 tyčůž – se dopouští (ač poučen) některý písá,
 stejně jak smích budí hráč, jež vždy brkne o strunu vedle,
 máme i „poěty“ plné chyb jak ten Choirilus břdí,
 jež příjemně překvapí, když sem tam nešlápne vedle.
 360 Tím spíše mne rozladí, když sám velký Homér si zdříme
 (jakkoli šir jeho děl tu chvilkovou nebělost snese).

¹⁷ V. 347–452: Pasáž rozvádí a konkretizuje v. 308 (*quo virtus, quo ferat error*) a postuluje ideál dokonalého uměleckého výkonu, který předpokládá, že autor (a ten nikdy nesmí být *mediocris*, průměrný) bude mít schopnost poučit se z chyb a trpělivě cizlovat své dílo, jež vzniká v součinnosti přirozeného nadání a tvůrčeho úsilí (347–418). Velkou rolí tu musí sehrát kritik, který je zde pasován na jakéhosi arbitra nalezajícího chyby, jež je třeba v zájmu dokonalosti odstranit (386–388, 419–452).

- Ut pictura, poësis:^{XLVIII} erit quae, si propius stes,
Te capiat magis, et quaedam, si longius abstes.
Haec amat obscurum, volet haec sub luce videri,
Iudicis argutum quae non formidat acumen;
- 365 Haec placuit semel, haec decies repetita placebit.
O maior iuvenum, quamvis et voce paterna
Fingeris ad rectum et per te sapiis, hoc tibi dictum
Tolle memor: certis medium et tolerabile rebus
Recte concedi – consultus iuris et actor
- 370 Causarum mediocris abest virtute disert
Messallae, nec scit quantum Cascellius Aulus,
Sed tamen in pretio est – mediocribus esse poëtis
Non homines, non di, non concessere columnae.
Ut gratas inter mensas symphonia^L discors
375 Et crassum unguentum et Sardo cum melle papaver^L
Offendunt, poterat ducei cena sine istis:
Sic animis natum inventumque poemata iuvandis,
Si paulum summo decessit, vergit ad imum.
Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis,
380 Indoctusque pilae discive trochive quiescit,

XLVIII *Ut pictura poësis* – poezie je jako obraz.
L *Inter mensas symphonia* – hudba provozovaná při jídle otroky zvanými *symphoniaci* byla oblíbenou zábavou v bohatých rodinách od 1. stol. př. n. l.
L *Sardo cum melle papaver* – pražený mák s medem byl podáván podle Plinia (*Naturalis Historia* XIII, 2, 15) jako dezert. Mák ze Sardínie a Korsiky však byl hořký, a nebyl proto ceněn (srov. Vergiliovu *Aeneis* 7, 41).

- Básně jsou jako obrazy:¹⁸ jen z pohledu zblízka
tě uchvátí jedna – a druhá zas, když odstoupíš kousek;
tato má ráda sůn, kdežto ona, jež ani dost ostrých
kritiků se nemá proč bát, chce v plném světle se blýsknout;
ta se ti lhbí jen napoprvé, ta navždy tě získá...
365 Ty, starší Pisonův synu, nyní poslouchej dobře,
co ti chci říci (ač správnou cestou dík otci se bereš
a sám jsi už pochytil dost). – Jsou sféry, v nichž obstojný průměr
uspěje bez problémů: jen průměrný advokát, soudce
370 se s Messallovým přivalem slov, pravda, nemůže měřit
(a ovšemže to, co Aulus Cascellius, zdaleka nezná).
A přesto ho svět chová v úctě. Ničemně: průměrný básník
je něco, co člověk, bůh ani knihkupec netolerují!
Falešná hudba a vlnění husy vzduch, hořky med až
ze Sardínie (byť s mákem) – to vše kazí hostinu, jež by
se požitků tohoto druhu dost ochotně zřekla.
375 Stejně tak báseň – zrozená, s tvořená k potěše ducha:
slevit jen o stupínek tu znamená klesnout až na dno.
Ten, kdo nezvládá šerm, se měření sil radši vyhne;
380 nesahá na disk, obručí či míč, kdo neví, co s nimi,

¹⁸ Vv. 361–365: Srovnávání básnictví a výtvarného umění, speciálně malířství, je velmi staré-
ho data. Podle antických autorů už Simonidés nazýval malbu mlčící poezí a poezii mluvící
malbou, později se tento obraz, který cituje i anonymní autor *Rétoriky pro Herennia* (*poema
loquens pictura, pictura tacitum poema debet esse*), stal obecným nájetkem. Horatius jej
vlastně používá už na počátku, když ve vv. 1–40 ilustruje jednou básně právě poukazem na
výtvarné dílo, které ji postrádá.

- Ne spissae risum tollant impune coronae:
 Qui nescit versus tamen audet fingere? ¶ Quidni?
 Liber et ingenuus, praesertim census equestrem
 Summam nummorum, vitioque remotus ab omni.
 385 ¶ Tu nihil invita dices faciesve Minerva:
 Id tibi iudicium est, ea mens; si quid tamen olim
 Scripseris, in Maeci^{LI} descendat iudicis aures
 Et patris et nostras nonumque prematur in annum^{LI}
 Membranis intus positus; delere licebit,
 390 Quod non edideris; nescit vox missa reverti.
 Silvestres homines sacer interpresque deorum
 Caedibus et victu foedo deterruit Orpheus,
 Dictus ab hoc lenire tigres rabidosque leones.
 Dicitus et Amphion, Thebaeae conditor urbis,
 395 Saxa movere sono testudinis et prece blanda
 Ducere, quo vellet. Fuit haec sapientia quondam,
 Publica privatis secernere, sacra profanis,
 Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
 Oppida moliri, leges incidere ligno.
 400 Sic honor et nomen divinis vatibus atque

- aby ho právem neskropil smích všech přihlížejících.
 A kdo neumí verše... ten teče je dál! Jsou to přece
 jen verše, a on je svobodný, jezdec a odvádí daně,
 jak se sluší a patří, a šít má naprosto čísty!
 385 Každého tvého kroku, všech slov budíž Minerva paní:
 odtud tvůj vkus, tvůj obzor. – Pokud bys přece jen jednou
 verše chtěl psát, pak nejprve kritikům zvučného jména
 je k postlechu předved' (i otci a mně) a po devarero
 let svůj rukopis pod zámkem drž: co je v šuplíku, vždy se
 390 dá zničit – nelze vzít zpět, co bylo již publikováno.
 Orfeus – kněz, z jehož úst zněly hlasy bohů – vzal předkům,
 obývajícím les, chuť vraždit, slast z krvavé stravy:¹⁹
 báje pak praví, že s lilymi lvy svedl zkroutil i tygry.
 Amfión, první král Théb, podle jiné báje prý písní
 395 lry zas balvany uváděl v chod a přemluvným hlasem
 je řídil, kamkoli chtěl. A dávná moudrost pak vytkla
 hráz mezi tím, co je všech, co tvé, mezi posvátným, všedním,
 manželství zjednala řád a volným partnersvím přířz,
 hloubila základy měst, do dřevěných desk vryla právo.
 400 Tak došli slávy a citi oni božští pěvci a jejich

^{LI} Pod jménem psaným v různých manuskriptech různým způsobem bývá rozpoznán Spurius Maecius Tarpa (srv. Sat I, 10, 37–8).
^{LI} *Nonumque annum* – počet let nutných k cizelování díla se stal příslovčným. Už Cinna, básník z Catullovy družiny, pracoval na svém epylliu *Smyrna* pověstných devět let. V době diletantské nadprodukcce (Ep II, 1, 117) napadá Horatius stejně jako před ním Catullus projevy grafomanie (Sat I, 4, 13–16; II, 3, 1–6).

¹⁹ Vv. 391–407: Na civilizující účinek poezie naráží už Aristofanés. V komedii *Žáby* (1030–1036) nechá Aischyla poukázovat právě na Orfea, Músasia, Hésioda a Homéra, kteří obohátili lidstvo o právo, léčebné a věštecké umění, znalost zemědělství a válečné umění. Stejného názoru je i Plátón, obohacující tuto řadu jmen ještě o Símonida (srv. *Protagoras* 316, kde ovšem všichni byli ve skutečnosti sofisty maskujícími své úmysly uměním). Básník má tedy podle Horatia významnou roli společenskou. Tento postoj spojuje Horatius s pojetím básníka v archaické a klasické době řecké literatury, který je v Augustově době znovu akcentován.

Carminibus venit. Post hos insignis Homerus
 Tyraeusque mares animos in Martia bella
 Versibus exacuit; dictae per carmina sortes
 Et vitae monstrata via est,^{LIII} et gratia regum
 405 Pieris tentata modis,^{LIV} ludusque repertus,
 Et longorum operum finis: – ne forte pudori
 Sit tibi Musa lyrae sollers et cantor Apollo!
 Natura feret laudabile carmen, an arte,
 410 Quaesitum est: ego nec studium sine divite vena,
 Nec rude quid possit video ingenium: alterius sic
 Altera poscit opem res et coniurat amice.
 Qui studet optatam cursu contingere metam,
 Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit,
 Abstinuit venere et vino; qui Pythia^{LV} cantat
 415 Tibicen, didicit prius extimuitque magistrum.
 Nunc satis est dixisse: „Ego mira poemata pango:
 „Occupet extremum scabies; mihi turpe relinquì est
 Et, quod non didici, sane nescire fateri.“
 Ut praeco, ad merces turbam qui cogit emendas,
 420 Assentatores iubet ad lucrum ire poeta

písně. Až pak přišel Homér, zjev nikterak zaměnitelný,
 Tyraios a břit jeho bojových písní, jež muže
 hnal do zrcí. Řeč věštných výroků tlumočil verš, to
 405 verš uměl řídit i vezejší pouť, dle múzických řádů
 laděný takt hledal přízeň králů, dal dramatu vzejít,
 jímž dlouhou lopotu korunoval... Pryč se student, hochu,
 má-li co říci ti Apollón zpěvný a lyrická Múza!
 Znova a znova se ptáme, zda zásluhou nadání vzniká
 básnický čin, nebo díky umu... To bych rád věděl,
 410 co píše bez génia či pouhý talent by zmohly...
 Vzájemnou potřebou se jedno k druhému váže.
 I v běžeckém závodě kdo touží v cíli být první,
 už jako mladý hoch musel cedit pot, dřít a mrznout,
 lásky se odříkat, vín... I flétnista, v pythijských hrách dnes
 soutěžící, kdy si býval žáčkem a z místra měl hrůzu.
 415 Dnes se však říká: *Mé skladby jsou výtvory obdivuhodné!*
První místo vzal dus, teď je hlavní nezustat vzadu
a neprozradit, jak trapně ubohý trénník mám v sobě...
 Jako ten kupec, jenž hlučně nutí své zboží všem kollem,
 420 chce z patolízalů vyždímat zisk i takový básník,

LIII *Vitae monstrata via est* – životu byla ukázána cesta; gnómičké vyjádření známe už od Theognida, Fokylida a Solóna.
 LIV *Pieris modis* – podle múzických zákonitostí (Pieria, krajina v Makedonii, proslulá kul-
 tem Múz stejně jako Helikón nebo Parnássos).
 LV *Pythia* – pythijské hry se konaly na počest Apollónovu každým čtvrtým rokem (v září) v Delfách. Provozovaly se tu závody atletické, jezdecké a múzické (soutěžilo se ve hře na flétnu, na kitharu, ve zpěvu, hrály se divadelní hry).

Dives agris, dives positus in faenore nummis.
 Si vero est, unctum qui recte ponere possit
 Et spondere levi pro paupere et eripere artis
 Litus implicitum, mirabor, si sciet inter-
 Noscere mendacem verumque beatus amicum.
 Tu seu donaris seu quid donare voles cui,
 Nolio ad versus tibi factos ducere plenum
 Laetitiae: clamabit enim „Pulchre!“ „Bene!“ „Recte!“
 Palescet super his, etiam stillabit amicis
 430 Ex oculis rorem, saliet, tundet pede terram.
 Ut, qui conducti plorant in funere, dicunt
 Et faciunt prope plura dolentibus ex animo, sic
 Derisor vero plus laudatore movetur.
 Reges dicuntur multis urgere culullis
 435 Et torquere mero quem perspexisse laborent,
 An sit amicitia dignus: si carmina condas,
 Numquam te fallant animi sub vulpe latentes.^{LVl}
 Quinctilio^{LVII} si quid recitares, „Corrige, sodes,
 „Hoc“ aiebat „et hoc“. Melius te posse negares,
 440 Bis terque expertum frustra: delere iubebat

ježž bohatým čimí především pole a útoky z lichvy.
 Vsadím se, že ani ten, kdo je schopen vyhmátnout tučné
 souso, kdo na rizika kaucí má čich a je schopen
 tě vysekát z právníckých klíčků – ani ten není schopen
 odlišit faleš od přátelství, když cítí se šťastný.
 Nikdy své básně nedávej těm, kdo jsou v zajetí tvého
 425 dobrodiní (ať čerstvého, ať toho, co přijde):
 s vykřikly *Bravo!* *Výtečně!* *Skvěle!* se nad nimi budou
 rozpíývat, ba oddaně, dojetím jati, i slzet,
 budou i nadskakovat či nohou do taktu dupat...
 430 Stejně jak o pohřbu najaté plačky, jež rukama lomí
 a kvílí víc než truchlící pozůstalí, tak i tento
 typ cyniků předvádí silnější cit než pochlebník všední.
 (Když chtějí zjistit, co zač je ten nebo onen, zda hoden
 je přátelství, pak poháry vína prý králové do něj
 435 lijí – až pravdu dostanou ven...) Máš-li v úmyslu básnit,
 pak ať tě neošálí řeč pokrytců: stále buď v střehu.
 Tvým pokusům kdyby naslouchal Quinctilius, pak by pravil:
Zkus změnit tohle a to... A pokud bys tvrdil, že dvakrát
 440 třikrát jsi snahu měl, a marně, kázal by španě

^{LVl} *Animi sub vulpe latentes* – věcně i gramaticky velmi nejasné vyjádření, které je možno interpretovat obrazně, budeme-li lišku považovat jako autoři bajek za listivého pokrytce (i my přece říkáme: liška podšitá).

^{LVII} Rozumí se Quinctilius Varro, na jehož smrt napsal Horatius *Carm. I. 24*.

- Et male tomratos inculdi reddere versus.
 Si defendere delictum quam vertere malles,
 Nullum ultra verbum aut operam insumebat inanem,
 Quin sine rivali teque et tua solus amares.
- 445 Vir bonus et prudens versus reprehendit inertes,
 Culpabit duros, incontinentis allinet atrum
 Transverso calamo signum, ambiciosa recideret
 Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
 Arguet ambigue dictum, mutanda notabit,
 Fiet Aristarchus;^{LXVIII} non dicet „Cur ego amicum
 450 Offendam in nugis?“ Hae nugae seria ducent
 In mala derisum semel exceptumque sinistre.
 Ut mala quem scabies aut morbus regius urget
 Aut fanaticus error et iracunda Diana,^{LIX}
 455 Vesanium tetigisse timent fugiuntque poetam,
 Qui sapiunt; agitant pueri incautique sequuntur.
 Hic, dum sublimis versus ructatur et errat,
 Si veluti merulis intentus decidit auceps
 In puteum foveamve, licet „Succurrite!“ longum
 460 Clamet „Io cives!“, non sit qui tollere curet.^{LX}

LXVIII Řecký gramatik Aristarchos tu reprezentuje skutečného kritika.

LIX Bohyně Diana bývala zotožňována s Lunou, a tím i s náměstnictvím.

LX Symbolický pád básníka předznamenává historika o filozofu Thalétovi, který pozoroval při chůzi hvězdy a spadl přitom do studně (vypráví Platon v dialogu *Theaitetos* 174a).

- vysoustřezené verše vzít a kovat je dál. A
 kdybys spíš hájil chybu než hledal šťastnější verzi,
 už by neřekl nic a silami přestal by plýtvat,
 aby ses dál mohl v klidu opájet sebou, svou tvorbou.
 445 Nemůže přejít verš prosivý vzletu muž kritické mysli,
 nenechá toporné verše jen tak: těm neučesaným
 příčiní škrt a všechny úponky ornamentální
 prořeže včas a přinutí jas vnést v pasáže temné,
 vytkne, co dvojnásobně zní, co předělat nutno, ti sdělí –
 450 krátkce: je nesmlouvavý a neřekne: *Proč bych měl dělat
 příteli zle? Jsem to přece jen hnidý...* Ty hnidý však mohou
 uškodit zle, až jednou sklidiš nechutí a posměch!
 Tak jako člověka, kterého souží urputný svrab či
 žloutenka, posedlost vírou anebo vábení Luny,²⁰
 455 i blízkosti poéty zmateného se rozumný člověk
 štítí: jen kluci ho škádílí, jen dobrodruh kráčí mu v patách.
 Pokud ten pán s hlavou v oblacích a chrlící verše
 šlápne (jak ptáček kosovi v patách) vedle a spadne
 do studny anebo jámy, pak i kdyby nastokrát volal:
 460 *Pomozte, lidé!, sotvako najde chuť podat ruku.*

²⁰ Vv. 453–457: Hledání dokonalého díla končí paradoxně karikaturnou dokonalého básníka (*poeta vesanus*). *Ingenium sine arte*, které se snaží Horatius z poezie vymýtit, vypadá jako směšné sílensví, a jen takový sílence je parně schopen spojit koňské tělo s lidskou hlavou a pláčícími údy, jak o tom byla řeč na počátku. Karikatura se tak vztahuje nejen k této části básně, ale i k celku.

Si curet quis open ferre et demittere funem,
 „Qui scis, an prudens huc se proiecero atque
 „Servari nolit?“ dicam Siculique poetae^{LXI}
 Narrabo interitum. Deus immortalis haberi
 465 Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Aetnam
 Insiluit. Sit ius liceatque perire poetis.
 Invitum qui servat, idem facit occidenti.
 Nec semel hoc fecit, nec, si retractus erit, iam
 470 Fiet homo et ponet famosae mortis amorem.
 Nec satis apparet, cur versus factiret, utrum
 Minxerit in patris cineres, an triste bidental
 Moverit incestus: certe furit, ac velut ursus,
 Obiectos caveae valuit si frangere clathros,
 Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.
 475 Quem vero arripuit, tenet occiditque legendo,
 Non missura cutem, nisi plena cruoris, hirudo.

A i kdyby někdo pomoci chtěl a spustil mu provaz,
 řeknu: *Jak víš, že tam neskočil schválně?* Což jestli vůbec
vyváznout chce? Smrt Empedokla ze Sicílie
 mu vyličím, básníka, jenž hnán vizí nesmrtelnosti
 465 volil chladnokrevný skok do řehavé Emy.
 Práva zvolit si smrt ať básník požívá volně,
 vždyť záchrana toho, kdo nechce žít, je totéž co vražda.
 Klidně ho vyráhní – skočí tam zas: ten nepřijme statut
 smrtelníka a myšlenku na skvělou smrt nikdy nevzdá...
 470 Záhadou zůstává, proč vyrábí verše... Snad za trest,
 že kdysi zneuctil otcovský popel? Troufl si zprznit
 posvátné místo, kam udeřil blesk? Avšak blázen je jistě,
 a začne-li s recitací, vše prchá – se znalcem laik – jak
 před krutým medvědem, jenž rozlomil mříž a je volný.
 475 Jak jednou tě lapí, čte ti a čte, dokud dýcháš –
 jak pijavka, která nepustí dřív, než je kulatá krví...

LXI *Siculus poeta* – sicilský filozof Empedoklés (srv. Ep I, 12, 20) je nazván básníkem, protože svou nauku vložil ve verších, stal se však proslulým svým skokem do kráteru Einy, kterým chtěl údajně dokázat, že byl přijat mezi bohy.

SLOVO K HORATIOVĚ POETICE

*Yet judg'd with Coolness tho' sang with Fire;
His Precepts teach but his Works inspire.*

ALEXANDER POPE

Bývaly časy, a není to tak dávno, kdy každý absolvent gymnázia, bez ohledu na svou další specializaci, uměl zarecitovat latinsky některou z Horatiových ód, nejspíše *Exegi monumentum, Postavi jsem si pomník*. Většinou zapomněl na muka, která zažíval při školním cupování básnickova díla (všechny ty sapfické a jiné strofy!), na odpor, který v něm vyvolávala strohá morální naučení (*dulce et decorum est pro patria mori*, je sladké a čestné zemřít pro vlast) a horování pro zlatou střední cestu (*aurea mediocritas*), na nudu, která se ho zmocňovala při představě, že by měl podle básnickova vzoru poklidně užívat radostí života bez ohledu na budoucnost (*carpe diem*, užívej dne!). Ba po letech, kdy se sám protřpěl ke smířlivosti, ocenil i to, co se mu zdálo bezmezným hračičkářstvím. Jestlipak víte, jak je těžké v překladu napodobit tu přehšší ražených souhlásek, které způsobují, že krok Smrti opravdu duní? Poslouchejte:

Pallida Mors aequo pulsat pede pauperum...

U Otokara Jiránho se Smrt k člověku spíše zavile plíží (stejně zabušit zná smrt zsinalá na chatrče chudých), Smrt Jaroslava Pokorného jako-by pomalu a soustředěně chodí okolo své oběti (přitom však bledá smrt oběháží dál chýše chudých lidí)...

Dnes možná mnohý z absolventů gymnázia vstupuje při vykladu *in medias res*, doprostřed věcí, aniž tuší, že autorem tohoto úsloví, které se stalo veřejným majetkem celého vzdělaného světa, byl Quintus Horatius Flaccus, který zemřel právě před 2010 lety. Předpovídal si, že nezemře úplně (*non omnis moriar*) a část jeho já bude žít, dokud kněz s Vestálkou budou stoupat na Kapitól. Předpověď se splnila vrchovatě, i když jinak, než si myslel, protože jeho dílo přežilo i starý Řím. Ne-

/ 60 /

smí nás mylit, že právě dnes není vyvoláván jménem. To se stává všem nesmrtelným, kterých je stále více. Mají svůj čas čtení a svůj čas zapomnění.

A máme štěstí. Žádný z antických básníků o sobě neřekl ve svých básních tolik, co Horatius, takže vzniká představa, že o něm víme víc než dost, zvláště když máme ještě k dispozici jeho životopisy napsané už v antice. Známe i přesné datum jeho narození – narodil se za konzulátu L. Cotta a L. Torquata, šestého dne před prosincovými Idami, tedy 8. prosince 65 před naším letopočtem, ve Venusii, která leží v jižní Itálii a změnila jméno jen nepatrně: Venosia. O osudu jeho otce nevíme nic jistého. Možná byl ze svobodného rodu, jako válečný zajatec prodán do otroctví a pak propuštěn na svobodu. Tato hypotéza by snad vysvětlovala, že propuštěnec, který získal patrně dost značné jmění jako *coactor argentarius*, jakýsi výběrčí peněz při dražbách, se odstěhoval se svým synem do Říma, aby mu umožnil studia a podporoval jej i v cestách za dalším vzděláním, které vedly do Athén. Horatius, ačkoli asi žil stejně volným životem jako všechna římská mládež té doby, si byl vědom, že to byl otec, kdo mu umožnil vstoupit mezi syny patricijů, a zůstal svému otci do konce života vděčen – za poskytnuté vzdělání i za morální kodex, který mu vštípil (S I, 4). Přestože svůj nízký původ cítil jako stíγμα, dokázal říci s úctou a hrdostí: i kdyby velcí nějaký přírodní zákon, aby člověk po jisté době musel svůj život prožít znova a vybrat si nové rodiče, byl bych spokojen s těmi, které mám (S I, 6).

Kupodivu právě o jeho studiích víme málo. Jen lehce se dotýká toho, jak jako začátek memoroval v Římě Homéra a v Athénách (a byly to *bonae Athenae*, dobré Athény) studoval filozofii (Ep 2, 2, 41–45). Je jisté, že právě tady, v přátelském kruhu stejně starých římských mladíků, mezi nimiž byl i Ciceronův syn Marcus, se seznámil s řeckou literaturou a zamíloval si řecké lyriky, jejichž knihy tu byly asi dostupnější než v Římě, kde ještě neexistovala veřejná knihovna (tu založil až r. 39 př. n. l. jeden z jeho přátel, Asinius Pollio).

To bylo setkání, které zásadně ovlivnilo jeho pozdější tvorbu. Bylo tu však ještě něco, co zcela změnilo jeho život. V r. 44 přišel po zavraždění Caesara do Athén Brutus a byl tu slavně přijat. Navštěvo-

/ 61 /

val přednášky akademika Theomnēsta a peripatetika Kratippa a republikánsky vychovaná a odbojně naladěná mládež jistě obdivovala proslulého hrdinu (jeho socha a socha Cassiova byly vzlyčeny hned po boku soch tyrantobijců Harmodia a Aristogeitona) a byla odhodlána její následovat. Není tedy divu, že brzy už Horatia nalézáme v Brutově společnosti v Asii a že v Makedonii už stojí po jeho boku jako *tribunus militum*, což bylo jistě uznání i pocta, protože tato funkce byla svěčována jen mladíkům z dobrych rodů. Slavný boj skončil špatně: v listopadu 42 Brutova armáda u Filipp nadobro prohrála a Brutus, věrný sám sobě i svým ideálům, spáchal sebevraždu. Horatius nepadl v boji jako například Marcus Cato, pocházející z proslulého republikánského rodu, nedostal se do zajetí, zachránil se. Později nám prozradil, že z boje utekl. Daleko od bitevní vřavy líčí v básni věnované příteli Pompeiu Varovi (C II, 7) barvitě tuto situaci. Bohužel právě obraz bojovníka, který odhodl štít a prchá z bitvy, třeba mohl vystihovat skutečnou situaci, je příliš literární – před ním přece odhodl štít už Alkaios, Archilochos a Anakreón (a jistě i další poetové, jejichž básně se nám nedochovaly). Není tedy autoportrét básníka jen literární fikce? Jakou cenu mají jeho vlastní výrocky? Nepřikládá jen na tvář, která nám zůstane neznámá, literární masku tradiční výroby?

Faktem zůstává, že po Augustově amnestii se do Itálie vrátili člověk, který prošel válečnou vřavou. Všechny jeho plány etablovat se jako básník byly v troskách. Otec mezitím zemřel, aniž se dočkal splnění svého snu o synově životním úspěchu. Navíc jeho statek byl zkonfiskován. Horatius tedy musel uvažovat o zaměštrání a na poezii zřejmě nebylo pomýšlení. Zchudl, ale nemohl být zcela bez prostředků, protože se z něho stal *scriba scriptorius*, což byl úřad, k němuž bylo třeba nejen inteligence a znalosti práva, ale i peněz, protože tento úřad si musel koupit. Jeho ekonomická situace se změnila až r. 38. Tehdy jeho přítel Vergilius a poté i Lucius Varius za něj ztratili slovo u Gaia Clivia Maecenata, proslulého patrona římských básníků (S I, 6). Byl přijat do jeho družiny znamenalo nejen inspirativní literární diskuse v kroužku těch, kteří měli stejný názor, ale i hmotné zajištění. Maecenas později (snad v r. 33) velkoryse obdaroval Horatia statkem v Sabinských horách. Statek mu umožnil opustit místo písaře a věnovat se

– na půvabném místě, kterému věnoval nemálo vtělých slov – plně literatuře.

To však také znamená, že jeho básně byly v literárních kruzích známy už před tímto datem. Debutoval jako autor satir. Pod tímto slovem, kterým Římané označovali literární druh, na jehož samostatný rozvoj byli velmi pyšní (jak pravil Quintilianus v *Základních rétoriky* I, 10, 93: *satira nostra tota est, satirická poezie je zcela naše*), musíme ovšem rozumět nikoli výsměšné básně, osřte kritičky a adresně tepající nedostatky současného života, jaké psal Horatiův předchůdce, vzor a konkurent Lucilius. Takové satire doba po pádu římské republiky nepělala a Horatius sám nejspíše nebyl duch bojovný. Musíme tu proto hledat spíše to, čemu sami Římané říkali *satirae*, pestrá směsice. Ne nadarmo své satiry Horatius nazývá také *sermones*, rozmluvy. Jeho filozofický náhled mu umožňuje sližet s klidným odstupem, humorem a lehkou ironií na své okolí. Svého čtenáře nehodlá nikterak atakovat, ale prosit ho vyzývá k zamyšlení nad věčnou pošetilostí světa, neboť věří, že mu jeho inteligence umožňuje rozlišovat mezi dobrem a zlem, poznávat správné proporce a tvořit si názor na sporné problémy. Vzhledem k tomu, že se Horatius navíc umí dobře vysmát sám sobě, čtenář na takovouto rozmluvu vděčně přistoupí a rád se baví i lehce satirickými obrázky o komplikované cestě do Brundisia nebo o hostině u zbohatlíka postřádajícího vkus.

První kniha *Satir* byla publikována v r. 34/33, druhá v r. 30 a ve stejném roce uveřejnil Horatius ještě knihu *Epódl*, která vznikala deset let a na rozdíl od *Satir*, složených v hexametru, byla převážně napsána metrem inektivy, jambem (také proto je někdy po horatiovsku nazývána *Lambi*). V této Horatiově lyrické prvotině, čítající pouhých sedmáct básní a v mnohém inspirované Archilochem, vskutku nalezneme několik ostrých, účinných výpadů, ale celek je jen nevyrovnaná směs různorodého obsahu svědčící o tom, že básník se pokoušel experimentovat. Přesto však je zřejmé, že *Satiry* a *Epódy* tvoří výrazný celek první etapy Horatiova díla.

Svůj životní plán realizoval hned poté. Nebyl tehdy už žádný mladík, bylo mu čtyřiařicet a potřeboval dobrých sedm let, v nichž pracoval na třech knihách svých *Ód* (nazývaných také prostě *Carmi-*

na, Básně), publikovaných po r. 23, aby vytvořil Římanům lyriku schopnou konkurence s řeckou poezií. Horatiovy *Ódy* jsou lyrické písně, tematicky velmi různorodé (erotické, pijácké, naučné, reflexivní, příležitostné, hymny), na rozdíl od řeckých ód už bez hudebního doprovodu. Jsou dialogem mezi autorem, stylizujícím se do podoby stoicky vyrovnaného umírněného epikurejce, a adresátem básně, jímž je – kromě ód věnovaných bohům – určitá osoba, často konkrétně pojmenovaná, ale zbavená individuálních rysů do té míry, že skuteční i fiktivní adresáti splývají se čtenářem. Takový adresát je ovšem čtenář vzdělaný, dobře znalý vzorů, které Horatia inspirovaly. Jemu sděluje Horatius svou životní filozofii: ideál spokojenosti s málem, klidného užívání radosti života zakotveného v přítomnosti. V tomto světě není místa pro hluboké myšlenky a silné vášně – jak politické, tak erotické písně, v nichž defiluje neurčitý zástup žen i mladíků, majících často řecká jména (Leukonó, Chloé, Kallipó, Thaliarchos aj.) a nemajících vlastní tvář, postrádají osobní zaangažovanost. Jako by tradiční motivy, přejaté z arzenálu řecké poezie, i autorovy zážitky tvořily jen vhodnou dekoraci pro didaktické a rétorické maximy, podávané s gnómičkou jasností a úsporností. A přece tu cítíme cosi osobního – nad životem i ve chvílích pohody visí Damoklův meč pomíjivosti, půvabná příroda je jen věčně se opakující scénérií života, končícího smrtí, které nelze uniknout, a každá idylická chvílka poklidu musí být tvrdě vybojována. I tam, kde slova hovoří o smíření s osudem (C II, 3: *aequam mento rebus in arduis/ servare mentem*, klid mysli snaž se udržet v neštěstí), jejich hlásková instrumentace prozrazuje stále stejný děs (tamtéž: *omnium/ versatur urna serius ocius/ sors exitura*, Jiráni: los nás všech/ se v urně točí, aby buď později/ či dříve vypadl).

Ódy na první pohled vypadají jako náhodné seskupení básní, jejichž jediným cílem je demonstrace formální virtuozity, projevující se v suverénním střídání obtížných řeckých meter asklepiadských, glykonejských, ferekratejských a strofických útvary, jako je saphická, alkajská či asklepiadská sloka, které jsou pro římskou poezii čímsi novým. Sám Horatius hrdě říká, že řeckým písním jako první dokázal dát latinský hlas (C III, 30: *princeps Aeolium carmen ad Italos/ deduxisse modos*), v dopise Maecenatovi dokonce tvrdí, že vtiskl své šlépěje do

nedotčené půdy (Ep I, 19: *Libera per vacuum posui vestigia piniceps*). Přehání jen trochu. Před ním podobný pokus udělal – pokud víme – jen Catullus, který řecká metra užil ve svých básních a úspěšně se pokusil imitovat i saphickou strofu. Je tedy trochu nespřavedlivé, že Catullus bývá pojímán jako novátor, zatímco na Horatiově čele tkví znamení konzervativismu, přestože jeho čin je veden stejnou touhou vyrovnat se velkým vzorům, překonat je a otevřít římské poezii nové prostory. Nic na tom nemění skutečnost, že zatímco Catullova básnická družina (nazývaná někdy výmluvně mladořímská moderna) se obracela pro inspiraci k helenistickým básníkům, Horatius hledal své vzory v klasických archaické řecké lyriky – Archilochovi, Tyrtaovi, Alkaiovi, Sappó, Pindarovi. Ačkoli se učil u svých řeckých vzorů a velmi si vážil svých římských předchůdců, bojoval o právo na život pro novou poezii (Ep II, 1). Ve skutečnosti jsou jeho *Ódy* svěbytným celkem, kompozicně přesně ohraničeným. Otevřít je úvodní dedikace Maecenatovi a uzavírá předpověď vlastní nesmrtelnosti. Za ideové dovršení bývají považovány tzv. římské ódy (III, 1–6), v nichž Horatius vystoupil jako propagátor náboženských a mravních reforem v konzervativním duchu a podpořil tak Augustovu kulturní politiku do té míry, že byl vyzván, aby na státní objednávku vytvořil prestižní *Carmen saeculare* (*Státní píseň*) k slavnosti tzv. stoletích her r. 17 př. n. l.

Římské ódy, jakož i pozdější 4. kniha *Ód*, v nichž se do kontrastu s Horatiovou klidnou věcností a sklonem k idyličnosti a hravosti dostává monumentalizující patos, před nás kladou nelehkou otázku po Horatiově společenské angažovanosti i po jeho charakteru. Jak se srovnává podpora Augusta s jeho republikánskou minulostí? Jak může bojovník od Filipp přistoupit na normalizační Augustův program? Jedno je jisté: nemusel vstoupit do Maecenatova kroužku z ekonomické nutnosti, nebyl bohatý, ale nebyl chudý. A nebyl to převlékač kabátů – svou minulost nikdy nezapíral, vrátil se ve svých básních k bitvě u Filipp bez ostentativní proklamativnosti, ale mužně a pevně (C II, 7; III, 4; Ep II, 2), nikdy nepřestal obdivovat Catona, vzor republikánských ctností (C I, 12; II, 1; Ep I, 19), ba co víc – přestože Augustovi věnoval mnoho devótních veršů, s poukazem na své charmné zdraví odmítl jeho nabídku, aby se stal jeho sekretářem, a uchoval si tak alespoň zbytek osobní nezávislosti.

Srovnáváme-li jeho postoj s postoji mladší generace, neměli bychom zapomenout, že o patnáct let mladší Propertius a o dvacet let mladší Tibullus byli za březnových Id ještě děti a dospěli až za konfrontace mezi Antoniem a Octavianem. A Ovidius, který okázale a nevíce pohrdal Augustovou normalizací, přišel do Říma z rodné Sulmony problémy občanské války nedotčen – nikdo z jeho blízkých nebyl u vojska, proskripce se rodiny nedotkly a v době bitvy u Actia, kde se boj mezi Antoniem a Octavianem rozhodl, mu bylo sotva osm let. Naproti tomu Horatius patřil ke generaci, kterou válka, v níž se osobně angažoval, hluboce poznamenala – od Filipp se vrátil *humilis*, poníženy (Ep II, 2, 60). Stejně jako o pět let starší Vergilius a Varius v hloubi duše toužili po restauraci základů římské morálky. Potud mohl být s Augustem zajedno. Sdílel však Horatius – zμούdřelý událostmi – Augustův program jako jediné možné východisko z krize tak jako Vergilius? Uvědomoval si, že jeho život *procul negotiis*, vzdálený povinností (Epod 2, 1), garantuje právě Augustus, potlačující republikánské svobody? Zdá se, že jeho únik na venkov nebyl jen pohodlností umírněného epikurejce, ale i pokusem o řešení neřešitelných rozporů...

Knihy *Ód* však kupodivu neměly žádnou zvláštní odezvu a zklamáný Horatius se vrátil zpět k tomu, co založilo jeho proslulost – k lehkému, ironickému a sebeironickému tónu svých *Satir*. Ani tehdy však nepřestal experimentovat. Jeho *Epistolae, Listy*, vydané mezi léty 19 a 15 př. n. l., mají se satirami mnoho společného – jsou adresovány skutečným žijícím osobám, obsahují mnoho informací o každodenním životě básníka a o jeho názorech, nastolují obezřetně některé morální otázky. Ačkoli v té době římská poezie už znala dopis jako poetický útvar (takový dopis prý napsali už Lucilius a jeho současník, jistý Spurius Mummius), nápad uspořádat knihu ze samých dopisů byl něčím novým. Tato sbírka, stejně jako později publikovaná 4. kniha *Ód*, však už nikterak nezměnily obraz Horatiovy poezie. Její nostalgický hrdina navzdýčky tihne k pokojnému hédonismu života na venkově, ale ohlíží se zpět po rušném životě ve městě; nikdy z něj nebude farnář, je to ve skutečnosti prostě *poeta doctus*, jen mu už ubývají síly. Jestliže poslední knihu *Ód* uveřejnil někdy r. 13 př. n. l. nebo

o něco později, zdá se, že posledních pár let života už nenašli pero. Shrneme-li jeho básnickou kariéru, můžeme snad říci, aniž bychom mu ubližovali, že nebyl spontánním básníkem, ale spontánním vypravěčem. Kdyby žil později, nepsal by asi satiry, ale rozkošné, kousavé a jízlivé povídky... Zemřel 27. listopadu r. 8 př. n. l., jen chvilku po svém velkém mecenáši, který se postupem času stal jeho opravdovým přítelem. A byl to právě Maecenas (podle Horatiova životopisu, který sepsal Suetonius), kdo jej na smrtelném loži vřele doporučil Augustovi: pamatuj na Horatia Flaeca tak jako na mne! Ironii osudu Horatius, který žil bez rodiny (neoženi se proto, že podle tehdejších zákonů se jako plebej nemohl oženit s příslušnicí nobility; nebo bisexuální zkušenosti, které otevřeně přiznává, skryvaly jen jeho vyhraněnou homosexuální orientaci?), odkázal celé své jisté nevelké jmění – právě Augustovi.

Po celou dobu nepadlo slovo o básni, která bývá nazývána *Ad Pisones, List Pisovním*, a kterou dnes díky vydavatelům nacházíme jako poslední číslo druhé knihy *Listů*. Přestože je čtena více než dva tisíce let a třebaže existuje celá knihovna knih věnovaných Horatiovi, o době, kdy byla psána, nevíme nic. Může to být stejně tak jeho rané a nedokončené dílo jako dílo poslední, v němž shrnul svá uvažování nad literaturou. Druhý názor čas od času vítězí, ale nejmladší badatelská generace je zase jiného mínění. Je jisté, že asi sto let po Horatiově smrti byla báseň považována za samostatnou knihu a nazývána *De arte poetica, O umění básnickém*, jak nás informuje Quintilianus. Z podrobného zkoumání jeho verše, jazyka a stylu se zdá, že byla napsána mezi léty 24 a 20 př. n. l., a že tedy náleží do středního období Horatiovy tvorby. To je ovšem jen další, tentokrát snad objektivnější podpořená hypotéza, stejně jako identifikace adresátů básně. Je známo mnoho nositelů jména patricijského jména Piso. Z nich bývají čas od času vybírání různí, kteří více méně odpovídají Horatiovu textu, ale definitivně identifikování patrně být nemohou. Na první pohled se zdají tato fakta nedůležitá. Nicméně v kontextu Horatiova uvažování o literatuře jsou závažná.

Není totiž římského básníka, který by tak hluboce promyšlel otázky poetiky jako Horatius. Když vstupoval na literární scénou, defí-

nitivně končilo období, kdy Římané literaturou pohrdali a psaní poezie pokládali za zbabavu nehodnou opravdových mužů. Situace se změnila: *scribimus indocti doctique poemata passim*, básně teď píše-me všichni, ať znalí či neznalí věci, říká Horatius (Ep II, 1, 117). Na literárním Parnasu tehdy kraloval jeho nejdražší přítel Vergílius (*dimidium animae meae*, polovička mé duše, jak napsal v C I, 3, 8), po jehož boku stál Varius s Asiнием Polionem, a za nimi už se řadil zá-stup mladších – Propertius s Tibullem, Ovidius, historik Livius a další. Když se Horatius chtěl mezi nimi prosadit, musel své místo hledat a obhájit. Patnáct z jedenačtyřiceti básní jeho *Satir* a *List* se tak či onak dotýká literární problematiky – ať už v krátkých úvahách nebo v pouhých hodnotících epitetech, která uděluje literárním tvůrcům soudobým i minulým.

Sám považoval za vrchol svého díla *Ódy*, nicméně prohlašuje skromně (S I, 10, 45–46), že mu jdou lépe než jiným satiry, i když nedosahuje velikosti toho, kdo tento žánr první v Římě pěstoval, to jest Lucilia. Zdá se však, že satiry pro něho neznamenanají pravou poezii – jsou příliš blízko všednímu hovoru (S I, 4, 41–42) a básníkem podle Horatia není možno nazývat každého, kdo pouze dokáže takovou všední řeč spoutat veršem (S I, 4, 39–41). I když od těchto prohlášení odečteme nutnou stylizaci a nebudeme nijak přeceňovat skutečnost, že právě v *Listu Pisoni* vyžaduje naopak od básníka na prvním místě dokonalé zvládnutí formy (86–87), vidíme tu jakousi nejistotu a musíme jen ocenit úpornost, s níž se Horatius snaží dobrat se poznání. Právě na dvou místech, v nichž se vyrovnává s Luciliem, svým velkým vzorem, který si přejde překonat: vidíme, jak se Horatiovy ná-zory proměňují s časem. Mezi čtvrtou satirou I. knihy, plnou provokativní mladistivé kritiky Lucilia, a pevným a vyrovnaným tónem desáté satiry, v níž se mu už dostává spravedlivého místa, uplynulo nejspíše jen pár let, a přece tu cítíme jistý vývoj. Tím spíše bychom rádi vědě-li, zda v *Listu Pisoni* Horatius píše první náčrt, nebo naopak už sumarizuje své poznání.

List Pisoni není lehké čtení. Čtenář nevychovaný v učtě ke klasikům se jistě podiví: jak je možné, že právě tato básně mohla udě-lat tak skvělou kariéru? Počiná obrazem básně jako šílené obľudy

a končí obrazem šíleného básníka, který básně píše. Brilliantní vyjádře-ní, která vešla do slovníku celé Evropy, tonou co chvíli v hluchém marastu. A ke všemu to nemá žádný zřetelný plán! Nutno říci, že čte-nářovy rozpaky se nikterak neliší od rozpaků mnohých odborníků, z nichž ani ti největší obdivovatelé Horatia nenalezají pro tuto poetiku mnoho pochvalných slov.

Je jistě možné v chaotickém textu hledat a najít jakousi struktu-ru, ale dodnes neexistuje shoda o tom, jaká tato struktura je. Nejedno-dušejí se s tím vyrovnala školní vydání, která si prostě rozdělila dílo do tří částí, z nichž první dvě jsou teoretické (verše 1–118 jsou věno-vány obecným otázkám, verše 119–228 se soustřeďují na speciální problémy) a třetí (verše 289–476) je naopak praktická. Jestliže se však Horatiova *Poetika* opírá – jak tvrdil v 3. stol. n. l. Porfýrios – o dílo helenistického teoretika Neopiolema z Paria, které se nám bohužel nedochovalo, pak můžeme uvažovat o tom, že Horatius měl patrně na pa-měti jeho schéma, v němž výklad o formě básně (*poema*, zde verše 38–118) má následovat výklad obsahu (*poesis*, zde verše 119–294), ukončený zkoumáním posláné básníka (*ad poetam*, zde verše 294–496). Tuto hypotézu je možné přijmout, i když ji provází jisté násilí na textu. Nelze přehlédnout, že plán díla Horatius vylóží na poměrně nevhod-ném místě, až ve verších 306–308:

*Přestávám psát, zato rád bych básnicví vytvořil smysl
a cíl, zdroje látek, co dál v nás žítí a formuje mžku,
vkus jako závaznou mez, a kam vedou zmlost a omyl.*

Tyto verše tvoří zřetelný předěl mezi první, delší částí (1–304), věnovanou umění, zatímco druhá část (308–476) směřuje k umělci samotnému.

Spor by se dal vyřešit jednoduše: přestaňme pojímat *List Piso-ni* jako didaktický spis *sui generis* (u takového díla očekáváme, že bude logicky členěno) a zkusme v něm vidět typickou horatiovskou epistolu se satirickými rysy. Ta má ovšem stavbu zcela volnou. Pak už se jenom můžeme rozhodovat, zda v tomto díle budeme vidět *ars sine arte*, umění bez umění, jak se ostře vyslovil Julius Scaliger, nebo *graceful negligence*, půvabnou nebalost, jak galantně pravil Alexander

Pope, oba autoři, jejichž dílo je bez Horatia nepředstavitelné. Bohužel tento náš postoj nezmění nic na skutečnosti, že *List Pisonium* byl už v antice studován jako závažné teoretické dílo a že už roku 637 připravil Terentius Scaurus jeho kritické vydání. Od raného středověku patřil Horatius mezi ty antické autory, kteří nepředstali být čtení (v 11. století byl dokonce vůbec nejběhemější antickým autorem), žádána část jeho díla však nebyla tak pečlivě studována jako právě *Poetika*. Není proto divu, že její jméno čteme v katalogu knihovny Karla Velikého a že známe víc než tři sta středověkých manuskriptů (plných dvě stě padesát bylo kopírováno před r. 1300), že jeden z našich nejdůležitějších zdrojů (*Codex Bernensis*) je psán irskou rukou a má keltské glosy a že ve florentské Laurentianě je do dnes chována Petrarцова kopie, která je svědectvím znovuzrozeného zájmu o Horatiovo dílo na počátku renesance. Důvod je prostý. Jsou tu (třeba vágně a v poetickém rouchu) formulovány základní kameny každého klasicismu:

1. Umělecká pravda vyvěřá z napodobování (*imitatio*) přírody, tj. života, básník je *doctus imitator* (318).
2. Umění je akt racionální (*scribendi recte sapere est et principium et fons* 309), *ratio*, rozum, je zdroj, princip i míra správné tvorby. Z toho plyne, že může být dirigováno obecnými poučkami (*facundia, ordo, iunctura*), v nichž se odráží tendence k jednotě básně, která záleží v přiměřenosti částí navzájem a k celku. Je nutné mít kromě plně (*studium*) také nadání (*ingenium*).
3. Básník, jehož úkolem je *prodesse ac delectare* (prospívat a bavit), je zodpovědný za své dílo, jeho poslání je vznešené, jeho práce má společenskou (a odtud i výchovnou) funkci (*aesthetica est ethica*).

Je přitom jasné, že Horatius není nikterak originální. Znal nepochybně mnohé teoretické spisy, počínaje Aristotelovou *Poetikou* a *Rétorikou* a konče díly jeho starších současníků Varrona a Cicera, který teoreticky promýšlel otázky rétoriky. Všechny nalézané paralely buď patří k obecně rozšířenému literárněteoretickému dědictví, nebo jsou spíše okrajové a nesoustředují se k podstatným aspektům výkla-

du. Přesto jsou tu některé představy, které Horatius s Aristotelem sdílí: představava jednoty jako organické celistvosti formované s přiměřeností, představava poezie jako nástroje poznání a důraz na morálku. Jako v Aristotelově *Poetice* je tu však pojednáno jen o dramatu a epice, což samozřejmě u Horatia překvapuje, protože mu to neumožňuje využít zkušeností, kterých nabyl při tvorbě svého básnického díla, a naopak její to nutí zabývat se věcmi, které sám v praxi nevyzkoušel. S teoriemi alexandrijských badatelů její zase spojuje vzrůstající accent na originalitu a individualitu autora, tolerance k uměleckému dílu i příklon k zábavné užitečnosti. Horatius není vědec, ale teoretizující básník, přecházející s obdivuhodnou lehkostí od jednoho tématu k druhému a směřující přitom svá pozorování s předpisy, které možná nikdy jindy neshledl. Balancuje mezi vázaností a volností, proměnlivostí a stálostí, různorodostí a jednotou, a přitom se nikterak nechová přiměřeně, naopak, a ještě musí nejen příjemné s užitečným, ale i vážné s komickým. Snaží se nás šokovat a daří se mu to: kdykoli podlehneme iluzi, že jsme pochopili jeho záměr a odhalili jeho taktiku, hned v dalším verši se nám vysněje.

Postavení tohoto díla, které je stejně vzrušující jako odpudivé, je v dějinách evropské literatury něčím unikátním. Bez něho nelze přehlést literárněteoretická díla od Galfréda de Vino Salvo až po Nicolaa Boileaua, bez něho nelze najít cestu vedoucí k Lessingovu *Laokoonovi*, bez něho nelze pochopit evropský klasicismus ve všech jeho proměnách. Už to stačí Horatiovi k nesmrtelnosti.

Eva Stehlíková

SLOVNÍK HISTORICKÝCH OSOBNOSTÍ

Poznámka: Ve slovníku jsou méně známí autoři zmíněni obšrněji než významné osobnosti, které jsou v obecném povědomí.

Accius, Lucius (kolem 170 – po 85 př. n. l.)

Rímský dramatik, dovršitel vývoje římské tragédie, autor rozsáhlého díla, které zůstalo na repertoáru dlouho po jeho smrti. Je známo čtyřicet titulů jeho crepidat (*Antigona*, *Medea*, *Bakchaniky*; *Tereus* aj.), psal také praetexty (*Briuius*, *Decius*). Zachované fragmenty (na sedm set veršů) jsou vesměs krátké a nesouvislé. Byl považován za autora méně pečlivého než Pacuvius, ale byla vyzdvihována jeho dramatická síla, živost a výmluvnost.

(Viz AP 58; S I, 10, 53; Ep II, 1, 56)

Agathón (kolem 447 – kolem 400 př. n. l.)

Řecký dramatik, z jehož tragédií se dochovalo jen několik fragmentů a který podle poněkud nejasného výroku Aristotela byl autorem tragédie nemající mytologický námět. Přesto zůstal v literárním povědomí – vystupuje totiž v Aristofanově komedii *Ženy o Thesmoforiích* a na oslavu jeho vítězství je uspořádána hostina v Platónově *Symposiu*.

Aischylos (525/524 – 456/5 př. n. l.)

Řecký dramatik, nejstarší z tragiků, z jehož devadesáti her se dochovala trilogie *Oresteia* a čtyři další hry (*Peršané*, *Prosebnice*, *Sedm proit* *Thebám* a *Prométheus*). Bývá považován za otce tragédie, protože zavedl druhého herce, čímž umožnil skutečný rozvoj dialogu a dramatických akcí.

(Viz AP 279; Ep II, 1, 163)

Antifanés (asi 408–405 – kolem 330 př. n. l.)

Představitel tzv. střední attické komedie, z jehož díla je známo 134 titulů a mnoho zlomků.

Archilochos (7. stol. př. n. l.)

Řecký lyrický básník, první výrazná individualita v řecké literatu-

/ 72 /

ře. Z jeho díla jsou zachovány jen fragmenty obsahující útočné jамby, elegie, hymny a epigramy.

(Viz AP 70; S II, 3, 12; Ep I, 10, 25 a 28)

Aristarchos ze Samothráky (asi 216 – 144 př. n. l.)

Významný alexandrijský gramatik, který po Aristofanovi z Byzantia převzal řízení alexandrijské knihovny, autor komentářů k Homérovi, textový kritik.

(Viz AP 450)

Aristotelés (384 – 322 př. n. l.)

Jeden z nejvýznamnějších filozofů starověku. Z jeho odborných spisů věnovaných slovesnému umění je nejdůležitější *Poetika*, která sice pojednává podrobněji jen o eposu a tragédii, ale obsahuje základy Aristotelovy estetiky. Jeho *Rétorika* podává výklad o teorii řečnictví.

Asinius Pollio, Gaius (76/5 – 5 př. n. l.)

Rímský politik, právník, řečník, kterému věnoval Vergilius svou 4. eklogu, podporovatel věd a umění (založil v Římě veřejnou knihovnu a zavedl veřejné předčítání novinek), spisovatel všestranně literárně činný (autor nedochovaného historického spisu *Dějiny*, básní, tragédií, gramatických studií aj.)

(Viz C II, 1, 14; S I, 10, 42 a 85)

Aulus Cascellius (104 – ?)

Právník, významný advokát Ciceronovy doby.

(Viz AP 371)

Cato Censorius, Marcus Porcius (234 př. n. l. – 149 př. n. l.)

Politik, vojevůdce, řečník, autor pojednání *O zemědělství*.

(Viz AP 56; C II, 15, 11; III, 21, 11; S I, 2, 32; Ep II, 2, 117)

Caecilius Statius (219 př. n. l. – 168 př. n. l.)

Podle Volcacia Sediğita nejlepší římský komediograf, z jehož díla máme jen sporé fragmenty (kolem 280 veršů), ze dvačtyřiceti titulů jeho komedií se šestnáct shoduje s názvy Menandrových děl.

(Viz AP 54; Ep II, 1, 59)

Cicero, Marcus Tullius (106 – 43 př. n. l.)

Rímský politik, nejproslulejší římský řečník, filozof. Jeho mnoho-

/ 73 /

stranná literární činnost byla neobyčejně rozsáhlá – zahrnovala spisy spojené s jeho řečnickou kariérou prakticky i teoreticky (*O řečnictvu, Řečník, O nejlepšímu druhu řečníků*), filozofická díla, korespondenci, básně, překlady aj.

Cinna, Gaius Helvius (? – asi 44 př. n. l.)

Římský básník, přítel Catullův, autor hravých veršů v lyrických metrech, epigramů a epyllia *Smyrna*, které obdivovali Catullus, Vergilius, Quintilianus.

Celsus, Aulus Cornelius (1. stol. n. l.)

Autor encyklopedie, z níž se kromě fragmentů zachovala 8. kniha, věnovaná medicíně.

Demokritos (asi 460 př. n. l. – asi 370 př. n. l.)

Řecký filozof, který rozpracoval atomistickou filozofii, jejíž základy položil jeho učitel Leukippos.

(Viz AP 297; Ep I, 12, 12; Ep II, 1, 194)

Empedoklés z Akragantu (asi 492 – 432 př. n. l.)

Řecký filozof a lékař; autor didaktické básně *O přírodě* (zachováno 350 veršů) a *Očišťování* (zachováno asi 450 veršů).

(Viz AP 465; Ep I, 12, 20)

Ennius, Quintus (239 př. n. l. – 169 př. n. l.)

Všestranný básník, považovaný za skutečného otce římské literatury; autor historického eposu *Annaly*, jehož slávu zastínila až Vergiliova *Aeneida*. Proslul také svými tragédiami (dvacet titulů, např. *Alexander, Ifigenie v Aulidě, Vymankyně Medea, Hecuba* aj.; zachováno 400 veršů), psal i komedie. Se svými předlohami pracoval volně – měnil sborové části v dialogy; užíval hodně monodií a konatinoval hry. Jeho jazyk byl vznešený a patetický.

(Viz AP 56 a 259; S I, 10, 54; Ep I, 19, 7; Ep II, 1, 50)

Fókylidés (7. – 6. stol. př. n. l.)

Řecký básník, zachovány krátké morální průpovědi v hexametrech a delší úryvek z básně o ženách.

Fundanius (Kolem pol. 1. stol. př. n. l.)

Komediograf, kterému Horatius světil vyprávění satiry o hostině u Nasidiena.

(Viz Sat I, 10, 42; S II, 8, 19)

/ 74 /

Héiodos (Kolem 700 př. n. l.)

Řecký epický básník, tvůrce tří druhů eposů – kosmologického (*Zrození bohů*), didaktického (*Práce a dňi*) a genealogického (*Seznam žen*).

Hippokratés († 460 př. n. l.)

Nejslavnější lékař antického starověku, který vytvořil syntézu do-savadních názorů přírodně-filozofických z hlediska lékaře.

Homér

Podle starověkého podání autor eposů *Ilias* a *Odyseie*, které se staly všeobecným majetkem a byly jakousi biblí Řeků.

(Viz AP 74, 359, 401; C IV, 9, 6; S I, 10, 52; Ep I, 19, 6; Ep II, 1, 50)

Choirilos

Básník na dvoře Alexandra Makedonského, autor přísloučně španých veršů.

(AP 357; Ep II, 1, 232–4)

Maecenas, Gaius Cilnius (kolem 70 – 8 př. n. l.)

Významný mecenáš římských básníků podporujících Augustovu kulturní politiku (Vergilius, Horatius, Propertius, Melissus, Varius Rufus, Domitius Marsus, Valgius Rufus, Plocius Tucca), autor nedochovaných básní, menippských satir a filozofických dialogů.

(Viz C I, 1; I, 5; I, 20; II, 12; II, 17; II, 8; III, 29; IV, 11; S I, 1; I, 3; I, 5; I, 8; I, 6; I, 9; I, 10; II, 3; II, 6; II, 7; II, 8; Epod 1; 3; 9; 14; Ep I, 1, 3; I, 7; I, 19, 1)

Maecius, Spurrius Tarpa

Podle Ciceroa (*Ad Familiares* VII, 1, 1) kritik a editor.

(AP 387; S I, 10, 37–8)

Messalla, Marcus Valerius Corvinus (asi 64 př. n. l. – 13 n. l.)

Římský politik, řečník a teoretik řečnictví, který kolem sebe sdružoval mladá básníky (Lygdamus, Sulpicia, Tibullus).

(Viz AP 371; S I, 6, 42; I, 10, 86)

Naevius, Gnaeus (Kolem 270 – kolem 201 př. n. l.)

Mnohostranný římský básník (epos *Punská válka*) a dramatik, který napsal sedm tragédií s řeckým námětem, ale proslul především prvními římskými praetextami (*Romulus* a *Clasidium*) a komediemi z řeckého i římského prostředí (známo 34 titulů a 130 veršů).

(Ep II, 1, 53)

/ 75 /

- Neoptolemos** z Paria (3. stol. př. n. l.)
Řecký básník a filolog, autor nedochovaných spisů *O básnicví*, *O epigramech*, o formách žertu, o vzácných slovech u Homéra.
- Livius**, Titus (59 př. n. l. – 17. n. l.)
Římský historik (obsáhlé *Dějiny od založení Města* – 142 knih, z nichž 35 je zachováno), největší prozaik Augustovy doby.
- Lucilius**, Gaius (kolem 170 – kolem 102 př. n. l.)
Zakladatel římské satiry, na jehož dílo navazovali všichni další satirici; autor nedochované sbírky *Saturae – Smíšené básně*, která byla tematicky velmi pestrá (anekdotické příběhy, humorná vyprávění, parodie, úvahy aj.); vnesla do římské satiry subjektivní tón a učinila ji zbrání často velmi adresné společenské, politické a literární kritiky.
(Viz S I, 4, 6 a 57; I, 10, 2 a 53–64; S II, 1, 17, 29, 62 a 75)
- Ovidius Naso**, Publius (43 př. n. l. – 18 n. l.)
Jeden z největších římských básníků, autor mnoha sbírek: *Lásky*, *Listy milostné*, *Umění milovat*, *Léky proti lásce*, *Proměny*, *Kalendář*, *Žalozpěvy*, *Listry z Pontu*.
- Pacuvius**, Marcus (kolem 220 – kolem 130 př. n. l.)
Římský dramatik, autor tragédií (zachováno jedenáct titulů a na 400 veršů z crepidat, znám jeden titul praetexty), milovník komplikovaných zápletek a patetických scén, který věnoval velkou pozornost zvukové kvalitě veršů.
(Viz Ep II, 1, 56)
- Platón** (427 – 347 př. n. l.)
Řecký filozof. Ačkoli žádné ze svých děl nevěnoval otázkám literární teorie a nepodal žádný soustavný výklad o estetice, ačkoli v X. knize svého spisu *Ústava* vyhnal umění z obce, je nepochybným zakladatelem estetiky.
- Plautus**, Titus Maccius (251 př. n. l. – 184 př. n. l.)
Římský komediograf, autor jednadvaceti palliát, komedií s řeckými náměty, které se zachovaly (*Pseudulus*, *Chlubný vojín*, *Komedie o strašidle* aj.) a ovlivnily vývoj evropské komedie.
(Viz AP 54 a 271; Ep II, 1, 58 a 170–176)
- Plinius Starší**, Gaius Secundus (23 – 79 n. l.)
Významný římský správni a vojenský úředník, polyhistor, z jehož

/ 76 /

- bohatého díla se zachovala obsažná encyklopedie *Naturalis historia* (*Přirodověda*) o 37 knihách, cenný pramen pro poznání antické zoologie, botaniky, mineralogie a lékařství.
- Porfyrios** (asi 234 – kolem 303 n. l.)
Významný řecký novoplatónský filozof a komentátor, vydavatel Plótinových spisů.
- Propertius**, Sextus (kolem 50 – mezi 16–2 př. n. l.)
Římský básník, autor čtyř knih elegií.
- Quintilianus**, Marcus Fabius (asi 35 – kolem 100 n. l.)
Římský řečník a autor slavné učebnice *Základy řečnickví*. Ve dvanácti knihách podává systematický výklad rétoriky. Cenné jsou zprávy o řeckých a římských spisovatelích, které obsahuje 10. kniha.
- Simónides** (asi 556 – 467/66 př. n. l.)
Řecký básník, který pěstoval všechny druhy sborové lyriky.
- Solón** (640/635 – 561/560 př. n. l.)
Řecký státník a první athenický básník (dochováno na dvě stě veršů). Jeho básnická tvorba těsně souvisí s jeho politickou činností, neboť se elegiemi a jamby obracel ke svým spoluobčanům, ospravedlňoval jimi své jednání.
- Suetonius Tranquillus**, Gaius (asi 69–70 – 140 n. l.)
Římský císařský úředník, historik a životopisec (*Životopisy dvanácti císařů*), pro historii římské literatury významný fragment díla *O významných literátech*, obsahující mj. životopisy Vergilia a Horatia).
- Terentius Afer**, Publius (kolem 195 – po 159 př. n. l.)
Římský komediograf. Zachoválo se jeho šest komedií (*Dívka z Andria*, *Tchyně*, *Seberapič*, *Kleštěnec*, *Formio*, *Bratři*).
(Viz S I, 22, 20; S II, 3, 26; Ep II, 1, 59)
- Terentius Scarrus**, Quintus (2. stol. n. l.)
Římský filolog, autor díla *O pravopisu*. Jeho učebnice gramatiky a komentář k Horatiovi se nedochovaly.
- Thalés** (6. stol. př. n. l.)
Řecký filozof, představitel tzv. miletské školy.
- Theognis** (sklonek 6. a počátek 5. stol. př. n. l.)
Řecký lyrik, jehož elegie mají silnou morální notu.

/ 77 /

Thespis (6. stol. př. n. l.)

Řecký dramatik, který r. 534 př. n. l. vystoupil poprvé na Velkých Dionysíích. Je pokládán za vynálezce tragédie (známy jsou čtyři tituly a pět fragmentů). Uvedl prý na scénu prvního herce.

(Viz AP 276; Ep II, 1, 163)

Tibullus, Albius (asi 55 – asi 17 př. n. l.)

Rímský básník, přínaležející k Messallovu kroužku. Pod jeho jménem jsou zachovány čtyři knihy elegií.

(Viz Ep I, 4)

Tyrtaios (7. stol. př. n. l.)

Řecký lyrik proslulý svými bojovnými elegiemi.

Varro Reatinus, Marcus Terentius (116 – 27 př. n. l.)

Rímský polyhistor, jehož neobyčejně rozsáhlé dílo (74 děl v 620 knihách) obsahovalo práce věnované gramatice, rétorice, portrétům významných řeckých a římských osobností aj.

Varius Rufus, Lucius (70 př. n. l. – 15 př. n. l.)

Básník, autor proslulé, avšak ztracené tragédie *Thyestés*, uvedeně na oslavu vítězství u Actia (dochována jediná replika).

(Viz AP 55; C I, 6; S I, 5, 40, 93; I, 6, 55; I, 9, 23; I, 10, 44, 81; S II, 8, 21, 73; Ep II, 1, 247)

Vergilius Maro, Publius (70 př. n. l. – 19. př. n. l.)

Rímský básník, nejvýznamnější člen Maecenatovy družiny a přítel Horatiův, autor bukolických písní *Zpěvy pastýřské*, naučného eposu *Zpěvy rolnické* a tvůrce národního římského eposu *Aeneis*, v němž spojil principy mytologického a historického eposu.

(Viz AP 55; C I, 3; I, 24; S I, 5, 40, 48; I, 6, 55; I, 10, 45, 81; Ep II, 1, 247)

Volcacius Sedigitus (asi konec 2. stol. n. l.)

Rímský literární historik, z jehož díla *O básnících* se zachoval zlo-
mek s kánonem komických básníků.

SLOVNÍK MYTOLOGICKÝCH POSTAV

Poznámka: Z bájí byly vybrány ty motivy, které mají vztah k Horatiovu textu.

Achilleus (lat. Achilles) – syn krále Myrmidonů Pélea a bohyně Thetidy, jeden z největších hrdinů Homérovy *Iliady*; rychlý a statečný bojovník, odsouzený k předčasně smrti, třebaže byl zranitelný jen na jediném místě, na patě.

Amfión – syn Dia a Antiopy, muž Nioby. Když dospěl, zabili spolu s bratrem Zéthem thébského krále Lyka; jeho krutou ženu Dirku, které musela jejich matka otročit, přivázali k divokému byku a usmýkali. Amfión hrál na lyru tak krásně, že při stavbě hradeb se kameny samy kladly do řády.

Antifátés (lat. Antiphates) – král Laistrygonů, obrů a lidožroutů. Když ke břehům jeho říše připlul Odysseus na své cestě domů, Antifátés si jednoho z členů posádky nabodl na rožen a upekl.

Apollón (lat. Apollo) – syn Dia a Tiřanky Letó, bratr Artemidy (Diany), bůh světla a slunce, ochránce (a také hubitel) života, bůh léčitelství a umění, vůdce Múz.

Átreus – syn Pelopa a Hippodameie, pozval k sobě pod záminkou smíření svého bratra Thyesta, který unesl jeho syna a způsobil, že Átreus její omylem zabil. Aby se Átreus Thyestovi pomstil, usmrtil jeho děti a jejich maso mu předložil na hostině. Átreu později zavraždil Thyestův syn Aigisthos.

Charýbda a Skylla – obludy číhající na obou stranách messinské úžiny na plavce. Kdo unikl jedné (Charýbda způsobuje vsáváním a chrlením vody strašný vír), stává se kořistí druhé (Skylla uchvacuje plavce svými šesti psími hlavami a požírá je).

Diana – staroitalská bohyně měsíce a ochránkyně žen, ztotožňovaná s řeckou bohyní Artemidou, popřípadě s Hekatou, s nimiž má společně některé funkce (je lovkyní, ochránkyní hájů, žen a porodů).

Diomedés – syn Týdeův, jeden z předních řeckých bojovníků před Trojou (jeho hrdinským činům je věnován 5. zpěv *Iliady*), který se navrátil domů: účastník výpravy proti Thébám.

Ínó – manželka krále Athamanta. Když se Ínó ujala výchovy Dionýsa, Héra seslala na krále šílenství a on zabil Ínóina syna Learcha; Ínó se vrhla s druhým synem Melikertem do moře a byla proměněna v Leukotheu (lat. Albunea, Matura), patronku plavců.

Íó – dcera říčního boha Ínacha, kněžka bohyně Héry. Zeus ji učinil svou milenkou, a aby ji zachránil před žárlivou Hérrou, proměnil ji v krávu. Héra na ni poslala obrovského střečka, který ji honil po světě. Po dlouhých útrapách skončila svou pouť v Egyptě, kde se jí dostalo ztracené lidské podoby a kde porodila syna Epafa, který se později stal egyptským králem.

Íxión – král Lapithů, který se pokusil znásilnit Hérnu. Zeus ji uchránil tím, že místo ní vykouzil oblak (spojením vznikl Kentaurus) za trest byl pak Íxión svržen do Tartaru a vpleten do otáčejícího se kola.

Kadmos – syn krále Agénora, mytický praotec Thébánů. Ačkoli to byl dobrý král, jeho život byl nešťastný, neboť se nad ním snášela neville boha Area, jemuž zabil velkého hada (jeho dcery Semelé a Ínó zahynuly, jeho vnuk Aktaión byl rozsápan psy). Nakonec on sám i jeho manželka Harmonia byli proměněni v hady.

Kyklóповé – synové stonukých obrů Hekatoncheirů, zpuní a nevládní obři s jedním okem. S nejproslulejším z nich – Polyfémem – se utkal Odysseus, který jej zbavil moci tím, že mu jediné oko vypálil.

Lamia – podle jedné z variant mýtu krásná dcera libyjského vladaře, milenka samotného Dia, kterému porodila několik dětí. Žárlivá milenka samotného Dia, kterému porodila několik dětí. Žárlivá Héra je však zabijela. Lamia se mstila tím, že v noci kradla děti matkám a opíjela se jejich krví tak dlouho, až se změnila v hrůznou příšeru.

Médeia (lat. Medea) – kolchidská kouzelnice, vnučka boha slunce Hélii, která pomohla Argonautům získat zlaté rouno a odešla s Iásónem do Řecka. Když ji Iásón zradil a hodlal se znovu oženit, zabila jeho mladou nevěstu i jejího otce Kreonta a Iásóna potrestala nejhroznějším možným způsobem: zavraždila děti, které mu porodila.

Meleagros – syn kalýdónského krále. Bylo mu předpovězeno, že bude žít tak dlouho, dokud neshoří poleno v krbu. Podářilo se mu zabít divokého kance, kterého seslala bohyně Artemis. Když daroval jeho kůži Atalantě, do níž se zamiloval, uražení lovci se dali do bitky. Meleagros v ní zabil bratry své matky. Matka, která osudné poleno tajně schovávala, je hodila do krbu a Meleagros rázem zemřel.

Minerva – italská a etruská panenská bohyně, jejíž původní rysy byly překryly jejím ztotožněním s řeckou bohyní Athénou. Její hlavní funkcí byla ochrana řemesel, byla patronkou básníků, herců a lékařů.

Orestés – syn mykénského vládce Agamemnóna, vrchního velitele řeckých vojsk před Trojou, a jeho manželky Klytáiméstry. Po otcově smrti (kterého zabila právě Klytáiméstra se svým milencem Aigisthem) její skryla jeho sestra Elektra u krále Strofia ve Fókidě. Když dospěl, vrátil se do vlasti a zabil matku i jejího milence.

Orfeus – mytický řecký pěvec, který svým zpěvem okouzloval nejen lidi, ale i celou přírodu. Když mu zemřela manželka Eurydiké, sestoupil pro ni do Hádu, na zpáteční cestě však nedodržel svůj slib, ohlédl se po ní, a tím ji navždy ztratil. Pak bloudil samotn po světě, až ho roztrhaly thrácké bákchantky.

Péleus – myrmidonský král, otec Achilleův. V mládí musel utéci z domova, protože připravil o život svého bratra Fóka. Později zabil v bitce, která se stihla o kůži kalýdónského kance (viz Meleagros), také svého dobrodince, krále Eurytióna. Nešťastí ho pronásledovalo i v Iólku, kde se do něho zamilovala žena krále Akasia Hippolyta, která jej u muže očernila. Akastovi se však nepodařilo Pélea zabít, naopak Péleus usmrtil jeho i Hippolytu. Péleus byl římskému publiku znám, tragédie o něm napsali Sofoklés, Eurípides a Pacuvius.

Prokné – manželka thráckého krále Térea, který znásilnil její sestru Filomélu a uřízl jí jazyk, aby jej nemohla prozradit. Sestry se však dorozuměly pomocí látky, do které Filoméla vetkala svůj přbřeh, spojily se a zabily Téreeva a Proknina syna Ilya a předložily jeho maso Téreevi k jídlu. Zeus je pak všechny proměnil v ptáky (Prokné ve slavíka, Filomélu ve vlaštovku, Térea v dudka).

satyrové – průvodci boha Dionýsa, horší a lesní démoni, kteří mají kozlí nohy a uši, rozplácý nos, rozčuchané vlasy a růžky.

Silénos – vychovatel a průvodce boha Dionýsa: většinou má podobu veselého, prostomyslného, oblouštělého a plešatého staříka.

Skylla – viz Charybda

Téléfos – syn Héraklea a Athényny kněžky. Jeho děd jej i jeho matku zavřel do truhly a vhodil do moře (truhlu moře přihnalo k břehům Mýsie a tamější král se trosčnicků ujal). Achilleus jej poranil svým kopím, později byla jeho rána právě rzí z Achilleova kopí vyléčena. Téléfos byl hrdinou tragédií, které napsali Ennius a Attus.

Thyestés – viz Átreus. Byl oblíbeným hrdinou nejen řeckých, ale i římských tragédií, svá dramata mu věnovali Ennius, Varius, Cassius Parnensis, Gracchus, Seneca, Curriatus Maternus, Ligurinus, Bassus.

K TRANSKRIPCI ANTICKÝCH JMEN A NÁZVŮ

Snaha o systematický přístup k transkripci antických jmen v českém prostředí – jakkoli nezbytná – jako by dokumentovala známá slova o šedé teorii a zeleném (zlatém) stromu života jako systému s nenulovou entropií. Marnost úsilí o stanovení univerzálních pravidel přepisů přiznal nejnověji v souvislosti s kodifikací posledních *Pravidel českého pravopisu* bohemista Alexandr Stich. Pravem?

K složitosti problému, spočívající nejen v hláskoslovných a tvaroslovných odlišnostech partnerských jazyků (řečtiny a latiny) vzhledem k češtině, přistupují ještě další komplikace:

(1) Četné antické realie žily v obou klasických jazycích jen v lehkých grafických modifikacích (*Μινως*–*Minos*, *Απολλων* – *Apollo*), kdežto jiné se vyskytovaly pod jmény zcela autonomními (*Αρης* – *Mars*).

(2) Do české (rovněž jazykové) kultury byli tito „exoti“ vsiřebáváni po staletí a zdomácněni zde různou měrou a v podobě různě životaschopné: jako kulturněhistorický fenomén se někteří jedinci zpětně unifikaci a šabloně tedy celkem po právu vzpírají, třebaže exaktně uvažující duch by tak rád našel řešení pro zjevně nestylové susedství jmen typu *Homer* – *Archilochos* nebo *Řím* – *Accius*. Jinými slovy: *Aristotelis*ův a *Μιλκίω* čas sice vypršel, ale otázka legitimacy *Erota* (nebo snad *Erota*, či dokonce *Erose*?), resp. *Amora* si žádá jasné stanovisko.

(3) Jsou zde však i další zneklidňující momenty, jako např. nejistota v otázce, jak nakládat s takovou *Íó* (*Íó?*) či *Προκνή* (*Prokne?*), ba i stresory povahy zcela subtilní (sáhnout k originálnímu *Achilleovi*, nebo k jeho daleko známějšímu mladšímu – totiž římskému – bratru *Achillovi?*)...